

شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کشف تقلب صورت‌های مالی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

جواد معصومی

دانشجوی دکتری حسابداری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Javad_ma1358@yahoo.com

هاشم نیکومرام

استاد، گروه حسابداری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
Nikoomaram@srbiau.ac.ir

قدرت‌اله طالب‌نیا

دانشیار، گروه حسابداری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Gh_talebnia@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۰۷

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی کشف تقلب صورت‌های مالی با استفاده از تکنیک قضاوت به روش AHP می‌باشد. ابعاد مثلث تقلب مورد بررسی شامل ویژگی‌های فشار، فرصت و توجیه، و ۳۲ عامل مؤثر بر کشف تقلب بر اساس یافته‌های ناشی از پژوهش‌های گذشته در این حوزه و همچنین بیانیه‌ی استانداردهای حسابرسی می‌باشند. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل حساب‌رسان ارشد، سرپرستان، سرپرستان ارشد، مدیر حسابرسی و شریک مؤسسه‌ی حسابرسی شاغل در مؤسسه‌های حسابرسی عضو جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران می‌باشد. روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و بر حسب روش پژوهش توصیفی - پیمایشی است و ابزار پژوهش پرسشنامه بر اساس نظر خبرگان بوده و نرخ سازگاری محاسبه شده برای هر معیار کلی کمتر از ۰/۰۱ می‌باشد. از زیرمعیارهای اصلی شناسایی شده بعد فشار، احتمال بالای ورشکستگی به‌عنوان اولین عامل و اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی و حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی عملیات به ترتیب اولویت‌های دوم و سوم مؤثر بر تقلب در صورت‌های مالی رتبه‌بندی گردید. در بین بعد فرصت؛ درصد خرید از اشخاص وابسته، دارای اولویت اول، فروش‌های خارجی اولویت دوم، شرکت خانوادگی اولویت سوم را به خود اختصاص داده است. در نهایت از بعد توجیه، دستکاری سود دارای اولویت اول و تغییرات در مدیر عامل دارای اولویت دوم شناسایی و رتبه‌بندی گردیدند. بر این اساس، نتایج پژوهش نشان می‌دهد بعد فشار اولویت اول، فرصت دومین عامل و توجیه به‌عنوان سومین عامل مؤثر بر کشف تقلب رتبه‌بندی می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: تقلب در صورت‌های مالی، مثلث تقلب، قضاوت حسابرس.

۱- مقدمه

نقش اطلاعات در زمینه‌ی تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، آن-چنان روشن و بدیهی است که می‌توان گفت در دنیای امروز، شروع و ادامه‌ی هرگونه فعالیت اقتصادی، بدون داشتن اطلاعات کافی و جامع در مورد موضوع مورد نظر، غیرممکن است و کسانی در عصر حاضر موفق هستند، که به اطلاعات بیشتری دسترسی داشته باشند. اطلاعات در صورتی سودمند است که منجر به تغییر در باورها و کنش‌های سرمایه‌گذاران شود و علاوه بر آن بتوان درجه‌ی سودمندی اطلاعات را بر اساس میزان تغییرات در قیمت‌ها پس از انتشار اطلاعات، اندازه‌گیری نمود. تقلب در گزارشگری و حسابداری مالی در سال‌های اخیر رشد قابل توجهی داشته است. با بروز بحران‌های مالی، ورشکستگی و سقوط شرکت‌های عظیمی نظیر انرون، گلوبال کراسینگ، ورلدکام، و زیراکس مسئله‌ی تقلب در گزارشگری مالی وارد عرصه‌ی سیاست نیز شده است. تقلب در صورت‌های مالی، باعث نگرانی‌های اجتماعی و اقتصادی در اکثر کشورها شده است. این موضوع منجر به کاهش ارزش بازار شرکت‌ها شده و در ورشکستگی آن‌ها اثر مستقیمی دارد. همچنین این موضوع باعث آسیب رساندن به دولت‌ها و افزایش توجه به صورت‌های مالی متقلبانه شده است. نقش حسابرسان مستقل در کشف و گزارش تقلب در شرکت‌ها موضوعی بحث‌برانگیز است. اظهارنظرهای حرفه‌ای حسابرسان متفاوت است و به همین علت برای کاهش فاصله‌ی انتظارات از عملکرد حسابرسی، بیشترین میزان همکاری ضرورت پیدا می‌کند. بررسی‌های متعدد نشان داده است که سیاست‌مداران، دادگاه‌ها، نشریه‌های مالی، تحلیل‌گران مالی و ...، انتظار کشف و گزارش تقلب توسط حسابرسان را دارند. فاصله‌ی بین انتظارات از حسابرسان و عملکرد آن‌ها، وظیفه‌ی مهم حسابرسان راجع به تقلب در صورت‌های مالی می‌باشد. این تفاوت کلی بین آنچه جامعه از حسابرسان انتظار دارد و آنچه از حسابرسان دریافت می‌دارد، آشکار است. این موضوع همواره و به صورت بحث‌های پورشور در چرخه‌ی حسابرسی مطرح است. علی‌رغم مطالعه‌های متعدد خارجی صورت گرفته در خصوص کشف تقلب در صورت‌های مالی، در داخل کشور توجه زیادی به این موضوع نشده است. مسئله‌ی گزارشگری مالی متقلبانه در ایران از اهمیتی ویژه‌ای برخوردار است؛ لذا با توجه به اهمیت کشف تقلب در گزارشگری مالی در جهت حمایت از منافع سرمایه‌گذاران، تصمیم بر آن شد تا به بررسی این موضوع مهم پرداخته شود. این پژوهش به طور ویژه در پی پاسخ دادن به این پرسش است که آیا کشف تقلب از طریق تکنیک قضاوت امکان‌پذیر است یا خیر؟ بنابراین، هدف‌های خاص این پژوهش عبارت‌اند از: ۱. تعیین عوامل مؤثر

بر کشف تقلب در صورت‌های مالی، ۲. اولویت‌بندی عوامل اثرگذار بر کشف تقلب در صورت‌های مالی و ۳. ارائه‌ی راهکارهایی مبتنی بر نتایج پژوهش به حسابرسان و سایر استفاده‌کنندگان با هدف کمک به کشف تقلب.

انتظار می‌رود نتایج پژوهش بتواند دستاوردها و ارزش افزوده‌ای به شرح زیر داشته باشد: اول این‌که نتایج این پژوهش می‌تواند موجب گسترش مبانی نظری پژوهش‌های گذشته در ارتباط با شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کشف تقلب صورت‌های مالی با استفاده از فرآیند سلسله مراتبی شود. دوم این‌که این پژوهش چشم‌انداز جدیدی را به موضوع شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی و به-ویژه استفاده از تکنیک قضاوت می‌گشاید. همچنین این پژوهش با ارائه‌ی شواهدی در رابطه با تکنیک قضاوت در کشف تقلب در صورت‌های مالی، به ادبیات حسابرسی و حسابداری کمک خواهد نمود. شناخت و آگاهی از این تکنیک، گامی در جهت شفافیت و کارایی بازار سرمایه، کمک به حسابرسان، بازرسان، مراجع مسئول، سیستم بانکی در کشف تقلب صورت‌های مالی، تخصیص بهینه‌ی منابع، توسعه‌ی اقتصادی و بهبود رفاه اجتماعی خواهد بود. همچنین گروه‌های مختلف استفاده‌کننده می‌توانند با استفاده از الگوی پیشنهادی پژوهش، شرکت‌های متقلب را از غیرمتقلب تشخیص دهند. با توجه به این‌که تا کنون هیچ‌گونه پژوهشی پیرامون شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی با استفاده از فرآیند سلسله مراتبی در ایران صورت نگرفته است، لذا پژوهش حاضر تلاش می‌کند به این پرسش‌ها پاسخ دهد که؛ عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی کدام‌اند؟ و اولویت‌بندی عوامل اثرگذار بر کشف تقلب در صورت‌های مالی به چه صورت است؟

۲- تعریف و بیان موضوع پژوهش

پس از وقوع چندین رسوایی بزرگ در جهان (از قبیل؛ شرکت انرون، گلوبال کراسینگ، ورلدکام و ...)، زبان سرمایه‌گذاری در بازار در نتیجه‌ی تقلب‌های گزارش شده در صورت‌های مالی، حدود ۴۶۰ میلیارد دلار برآورد شده است. در سال ۲۰۱۴ میلادی، انجمن بازرسان رسمی تقلب آمریکا (ACFE)^۱، در گزارشی بیان نمود که شرکت‌های واقع در ایالات متحده به دلیل وقوع تقلب به طور متوسط پنج درصد از درآمد سالیانه‌شان را از دست می‌دهند و بر اساس برآوردهای سالانه از تقلب در ایالات متحده، تولید ناخالص داخلی (GDP) تنها حدود ۳/۷ تریلیون دلار می‌باشد (چین‌لین و همکاران^۲، ۲۰۱۵: ۴۵۹). انجمن بازرسان رسمی تقلب آمریکا، تقلب‌های

تکنیک‌ها که باعث بهبود کشف تقلب می‌شوند می‌توان به رویه‌های تحلیلی، تجزیه و تحلیل نسبت‌ها، تجزیه و تحلیل رگرسیون، و چک‌لیست‌ها اشاره نمود. با این حال، ممکن است مطالعه‌های گذشته منجر به شناسایی عوامل متعدد ریسک تقلب برای شناخت اهمیت هر عامل تقلب گردد. با این وجود، شناسایی و رتبه‌بندی اهمیت عوامل ریسک تقلب یک مسئله‌ی مهم و حیاتی می‌باشد؛ زیرا همواره یکی از نگرانی‌های اصلی سازمان‌ها، محدودیت در منابع است (چین‌لین و همکاران، ۲۰۱۵: ۲۶۰-۲۵۹). در این پژوهش تلاش می‌شود تا عوامل تقلب بر اساس اهمیت‌شان، در ارائه‌ی راهکارهایی جهت مواجهه با چالش‌های مذکور ناشی از محدودیت در بودجه و منابع رتبه‌بندی شوند. رتبه‌بندی اهمیت عوامل تقلب مالی ممکن است یک مزیت با اهمیتی را به حساب‌رسان در افزایش بهره‌وری کشف تقلب و ارزیابی بحران‌های مالی ارائه نماید.

چین‌لین و همکاران، پرسشنامه‌ای را جهت ارزیابی عوامل تقلب ارائه نمودند. نتیجه‌ی این پرسشنامه نشان داد که می‌توان ۳۲ عامل را به‌عنوان معیار مناسبی در ارزیابی مستمر کشف تقلب در نظر گرفت. با پیروی از مطالعه‌ی این پژوهش-گران، اولین هدف این پژوهش استفاده از تکنیک قضاوت جهت بررسی و رتبه‌بندی عوامل تقلب و آزمون اثربخشی ابزارهای کشف تقلب با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسش‌نامه می‌باشد. علاوه بر این، لین و همکاران، پنج عامل مهم تقلب را مطرح نمودند، که به ترتیب عبارت‌اند از: (۱). «عملکرد ضعیف»، (۲). «نیاز به تأمین مالی خارجی»، (۳). «بحران‌های مالی»، (۴). «نظارت ضعیف هیئت مدیره»، و (۵). «رقابت یا اشباع بازار». با این حال، قضاوت کارشناسان صرفاً با توجه به تجربه و دانش تخصصی افراد صورت می‌گیرد. کارشناسان بر اساس تجربه‌ی کاری و دانش حرفه‌ای قضاوت می‌کنند. نتایج تصمیم‌های کارشناسان در اهمیت نسبی عوامل ریسک تقلب ممکن است از شرایط واقعی متفاوت باشد.

تئوری مثلث تقلب^۱ در سال ۱۹۵۳ به‌عنوان یک فرضیه در توضیح شرایط وقوع تقلب توسط دونالد آر کریزی^۲ ارائه شد. این تئوری توسط حرفه به صورت گسترده به‌عنوان یک مدل نظری مفید برای توضیح دلایل وقوع تقلب استفاده می‌شود. طبق این تئوری به طور معمول تقلب در صورت بروز سه وضعیت فشار (انگیزه / سختی)، فرصت، و یا توجیه (منطق- تراشی/ نگرش) رخ می‌دهد (چین‌لین و همکاران، ۲۰۱۵: ۴۶۰).

در حال حاضر چگونگی شناسایی عوامل تقلب و رتبه‌بندی آن‌ها بر اساس اهمیت‌شان به دلیل منابع محدود، به یک موضوع مهم و حیاتی تبدیل شده است. طی سال‌های گذشته،

حرفه‌ای را در سه مقوله‌ی فساد مالی، سوءاستفاده‌ی از دارایی-ها و تقلب در صورت‌های مالی طبقه‌بندی می‌نماید. طبق گزارش این انجمن، در سال ۲۰۱۶، گزارش‌گری مالی متقلبانه از لحاظ فراوانی کم‌تر از دیگر انواع تقلب‌ها و از لحاظ اثر مالی بیشترین زیان را به شرکت‌ها تحمیل نموده است (سجادی و کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۸۶). سورکین^۳، در گزارشی بیان نمود که در حال حاضر در ایالات‌متحده تعداد ۳۴۳ بزهکاری و ۱۸۹ متهم حقوقی گرفتار فعالیت‌های متقلبانه شده‌اند که بیش از ۱۲۰۰۰۰ قربانی داشته و خسارت وارده بر آن‌ها، ارزشی بیش از ۸ میلیارد دلار داشته است (چین‌لین و همکاران، ۲۰۱۵: ۴۵۹). در حال حاضر تقلب مالی به یک مشکل اساسی در سازمان‌ها تبدیل شده است و در نتیجه، کشف تقلب در صورت‌های مالی همواره حائز اهمیت بوده و وظیفه‌ای نسبتاً پیچیده برای حرفه‌ی حسابداری و حسابرسی می‌باشد (چین-لین و همکاران، ۲۰۱۵: ۴۵۹). اگرچه تقلب در صورت‌های مالی یک پدیده‌ی جدیدی نیست، تجدید ارائه‌ی سود شرکت‌ها در نتیجه‌ی شیوه‌های حسابداری اغراق‌آمیز، بی‌نظمی‌های حسابداری و یا تقلب حسابداری در طی چند سال گذشته قابل توجه بوده و توجه سرمایه‌گذاران، تحلیل‌گران و مقررات‌گذاران را به خود جلب کرده است (کوتسیانتیز و همکاران^۴، ۲۰۰۶: ۲۸۴). بنابراین، در سرتاسر جهان، اکثر واحدهای تجاری با مسئله‌ی فعالیت‌های متقلبانه مواجه هستند، که دارای اشکال متعددی است. با توجه به رسوایی‌های متعدد حسابداری، اعتماد به قابل اتکا بودن و عینیت صورت‌های مالی طرف‌های ذینفع به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. مدیریت، هیئت مدیره، کمیته‌ی حسابرسی، حسابرس مستقل و حسابرس داخلی نقش مهمی در تضمین گزارش‌گری مالی قابل اعتماد دارند (زگیر و همکاران^۵، ۲۰۱۶: ۶۹۳).

انجمن بازرسان رسمی تقلب آمریکا (ACFE)، تقلب در صورت‌های مالی را شامل ارائه‌ی نادرست، حذف اقلام و افشا ناکافی اطلاعات به منظور فریب کاربران صورت‌های مالی، به خصوص سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان تعریف می‌کند. انجمن حسابداری رسمی آمریکا (AICPA)، صراحتاً به مسئولیت حساب‌رسان در کشف تقلب اذعان دارد (کرکوز و همکاران، ۲۰۰۷: ۹۹۵). به طور معمول، حساب‌رسان مسئول کشف تقلب صورت‌های مالی می‌باشند. امروزه، انجام به‌موقع رویه‌های حسابرسی شیوه‌ای برای مقابله با تعداد و وقوع فرآیندهای موارد تقلب در صورت‌های مالی می‌باشد (راویسنکار و همکاران^۶، ۲۰۱۱: ۴۹۱).

اکثر پژوهش‌های گذشته به استفاده‌ی از تکنیک‌ها و ابزارهای مختلف برای کشف تقلب تأکید دارند؛ از جمله این

به مبانی نظری مطرح شده، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی کدام-اند؟ و همچنین اولویت‌بندی عوامل اثرگذار بر کشف تقلب در صورت‌های مالی به چه صورت است؟

۳- مروری بر پژوهش‌های انجام شده

چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵)، به بررسی کشف تقلب در صورت‌های مالی: تحلیل تفاوت بین تکنیک‌های داده‌کاوی و قضاوت کارشناسان در کشور تایوان پرداختند. هدف از این پژوهش، بررسی تمامی جنبه‌های مثلث تقلب با استفاده از تکنیک‌های داده‌کاوی و به‌کارگیری داده‌های در دسترس عموم برای متغیرهای شاخص جهت ارزیابی ویژگی‌هایی از قبیل فشار / انگیزه، فرصت و توجیه / نگرش، بر اساس یافته‌های ناشی از مطالعه‌های گذشته در این حوزه و همچنین بیانیه‌ی استانداردهای حسابرسی می‌باشد. روش‌های داده‌کاوی مورد استفاده در این پژوهش شامل رگرسیون لجستیک، درخت‌های تصمیم‌گیری (CART)، و شبکه‌های عصبی مصنوعی (ANNs) می‌باشند. بر اساس نتایج پژوهش، رویکردهای شبکه‌های عصبی مصنوعی و درخت‌های تصمیم‌گیری در طبقه‌بندی صحیح نمونه‌ی مورد آزمون و آموزش از نرخ دقت ۹۱/۲ درصد (شبکه‌های عصبی مصنوعی)، ۹۰/۴ درصد (درخت‌های تصمیم‌گیری) و ۹۲/۸ درصد (شبکه‌های عصبی مصنوعی)، ۹۰/۳ درصد (درخت‌های تصمیم‌گیری) برخوردار هستند، که از مدل لجستیک دقیق‌تر می‌باشد که در این روش تنها به ۸۳/۷ درصد و ۸۸/۵ درصد طبقه‌بندی صحیح در ارزیابی وقوع تقلب می‌رسد. علاوه بر این، به طور قابل توجه خطای نوع دوم ناشی از شبکه‌های عصبی مصنوعی در مقایسه با به‌کارگیری مدل درخت‌های تصمیم‌گیری و مدل لجستیک از ۴۳/۳ درصد و ۲۷/۸ درصد به ۲۳/۹ درصد کاهش می‌یابد. در نهایت، تفاوت‌های بین ابزارهای مختلف داده‌کاوی و قضاوت متخصصان در مقایسه با ارائه‌ی بینش بیشتر به‌عنوان دانش‌افزایی پژوهش ذکر شده است.

محمدیوسف و همکاران (۲۰۱۵)، در پژوهشی به بررسی کاربرد مدل‌های تقلب در شرکت‌های بورسی مالزی پرداختند. در این پژوهش، احتمال تقلب در صورت‌های مالی در شرکت‌های بورسی مالزی با استفاده از مدل مثلث تقلب، مدل لوزی تقلب و مدل پنج ضلعی تقلب مورد بررسی قرار گرفت. در پژوهش حاضر، بر مبنای عوامل ریسک تقلب که از این مدل‌های تقلب به دست آمد، چشم‌انداز جدیدی در کشف احتمال تقلب در صورت‌های مالی شرکت‌های مالزی به دست آمد. همچنین نتایج نشان داد که معیارهای قابل اندازه‌گیری و

پژوهش‌گران مالی اهمیت نسبی هر یک از عوامل تقلب را با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)^{۱۱} به منظور تعیین وزن‌های نسبی هر یک از اقلام خاص مشخص نموده‌اند. آپوستولو و هاسل^{۱۱}، به منظور تعیین اهمیت نسبی چهارده عامل ریسک تقلب شناسایی شده در بیانیه‌ی شماره‌ی ۵۳ استانداردهای حسابرسی، قضاوت پنج شرکت بزرگ حسابرسی، حسابرسان داخلی و دانشجویان حسابداری از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، استفاده نمودند. علاوه بر این، آپوستولو و همکاران، ۲۵ پرچم قرمز (Red Flags) ارائه شده در بیانیه‌ی شماره‌ی ۸۲ استانداردهای حسابرسی را شناسایی نمودند. آن‌ها تکنیک قضاوت را برای ارزیابی تقلب‌های حرفه‌ای در سه مقوله‌ی ویژگی‌های مدیریت و نفوذ بر محیط کنترل، شرایط صنعت، و ویژگی‌های ثبات مالی و عملیاتی طبقه‌بندی نمودند. موک و ترنر^{۱۲} نیز در واکنش به بیانیه‌ی شماره‌ی ۸۲ استانداردهای حسابرسی، سه شرکت حسابرسی بین‌المللی بزرگ را مورد بررسی قرار دادند. با بررسی این شرکت‌ها، آن‌ها به این نتیجه رسیدند که برای رسیدن به یک ارزیابی از طریق نوعی سیستم رسمی نمره‌دهی اقدام‌هایی باید صورت گیرد (همان منبع: ۴۶۱).

در واقع، جدیدترین استانداردهای تقلب (از قبیل: SAS۹۹، ISA240، ASA240، و یا TSAS43) با موضوع عوامل ریسک تقلب، تماماً مبتنی بر مثلث تقلب می‌باشند. لین و همکاران با نظر متخصصان، ۳۲ عامل را برای اندازه‌گیری مناسب ارزیابی مستمر کشف تقلب در نظر گرفتند. اکثر این مطالعه‌ها فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) را در محاسبه‌ی وزن‌های اقلام خاص اندازه‌گیری شناسایی نمودند و رتبه‌بندی اهمیت عوامل را برای سه جنبه‌ی مثلث تقلب به‌کار بردند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در مثلث تقلب، به ترتیب فشار (انگیزه)، فرصت و نگرش (توجیه) دارای بیشترین وزن می‌باشند. در هر طبقه، پنج عامل مهم به ترتیب شامل: «عملکرد ضعیف»، «نیاز به تأمین مالی خارجی»، «بحران‌های مالی»، «نظارت ضعیف هیئت مدیره»، و «رقابت یا اشباع بازار» شناسایی شده‌اند. علاوه بر این، از ۳۲ عامل، ۱۱ عامل ریسک تقلب متعلق به بعد فشار (انگیزه)، ۱۵ عامل متعلق به بعد فرصت و ۶ عامل به بعد توجیه (نگرش) تعلق دارند. علاوه بر این، پژوهش فوق از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) بهره می‌گیرد تا وزن اقلام خاص را اندازه‌گیری نماید و سپس، عوامل مثلث تقلب بر اساس اهمیت آن‌ها رتبه‌بندی می‌شوند. قضاوت بر اساس دانش حرفه‌ای و تجربه‌ی حسابرسان صورت می‌گیرد. ممکن است نتایج حاصل از قضاوت در اهمیت نسبی عوامل ریسک تقلب متفاوت از شرایط واقعی باشد. حال با توجه

عوامل ریسک تقلب جدیدی مانند طمع و جهل را معرفی می‌کند.

دالنیال و همکاران (۲۰۱۴)، با نمونه‌ای متشکل از 62 شرکت متقلب و 62 شرکت غیرمتقلب پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار مالزی، به بررسی سودمندی متغیرهای مالی در کشف شرکت‌های متقلب طی سال‌های ۲۰۰۰ الی ۲۰۱۱ پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از این بود که تفاوت معناداری بین میانگین نسبت کل بدهی به کل حقوق صاحبان سهام و نسبت حساب‌های دریافتی به فروش در شرکت‌های متقلب و شرکت‌های غیرمتقلب وجود دارد. همچنین، امتیاز Z آلتمن که احتمال ورشکستگی را اندازه‌گیری می‌کند، از اهمیت زیادی در کشف گزارش‌گری مالی متقلبان برخوردار است.

زارع بهمنمیری و ملکیان کله‌بستی (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی پرداختند. در این راستا با استفاده از تحلیل محتوا و نظر خبرگان، بندهای گزارش حسابرسی ۱۸۱ شرکت بورسی برای ۹ سال (۱۳۸۵ الی ۱۳۹۳) مورد بررسی و طبقه‌بندی قرار گرفت، که در نهایت پرسش‌نامه‌ی مقایسه‌ی زوجی تکمیل شده توسط خبرگان، با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتیجه‌ی پژوهش نشان داد بندهای مربوط به بیش‌نمایی یا کم‌نمایی درآمد و دارایی‌ها دارای بالاترین اولویت در عوامل مؤثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی می‌باشد.

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان حسابداران جنایی در جستجوی تقلب و پیش‌بینی بازده آتی سهام پرداختند. هدف از انجام این پژوهش تبیین مدلی جهت شناسایی شرکت‌های متقلب از غیرمتقلب می‌باشد که الگوی آن برگرفته از پژوهش بنیش (۱۹۹۹) است. این پژوهش از طریق رگرسیون خطی در دوره‌ی زمانی ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ در صنایع پتروشیمی انجام شده است، نتایج پژوهش نشان داد که بین میزان احتمال تقلب و بازده حقوق صاحبان سهام یک رابطه‌ی معنادار و مستقیمی وجود دارد، هر چند که رابطه‌ی به دست آمده یک رابطه‌ی چندان قوی نمی‌باشد.

سجادی و کاظمی (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی الگوی جامع گزارش‌گری مالی متقلبان در ایران به روش نظریه-پردازی زمینه‌بنیان پرداختند. در این پژوهش با استفاده از ترکیب روش‌های پژوهش کیفی با استفاده از رویکرد نظریه-پردازی زمینه‌بنیان و تجزیه و تحلیل اسناد و مدارک، الگوی جامع تقلب در صورت‌های مالی در بستر فرهنگی، اقتصادی و حقوقی کشور ارائه شد. جامعه‌ی آماری پژوهش خبرگان

صاحب‌نظر در خصوص پدیده‌ی صورت‌های مالی متقلبان بودند. پس از کسب نظر خبرگان و مطالعه‌ی دقیق اسناد، مدارک و گزارش‌ها، عامل فشار به‌عنوان شرط علی گزارش‌گری مالی متقلبان شناخته شد. نتایج پژوهش نشان داد که انگیزه‌ی پاداش مدیران، انگیزه‌ی سوءاستفاده‌ی دارایی‌ها، هزینه‌های سیاسی، مقاصد مالیاتی و تحصیل شرکت توسط مدیران نیز بر گزارش‌گری متقلبان مؤثرند. طرح‌های تقلب در گزارش‌گری مالی در بستر فرهنگ عمومی، نظام قانونی و استاندارد حسابداری کشور به‌عنوان شرایط زمینه‌ای و نظام راهبری شرکتی، کنترل داخلی و کیفیت حسابرسی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر متولد می‌شوند. در پژوهش حاضر ۲۵ طرح تقلب در صورت‌های مالی و اجزاء آن‌ها شناسایی شده است. افزون بر این، پیامدهای تقلب در گزارش‌گری مالی در دو سطح صورت-های مالی و بازار سرمایه طبقه‌بندی و تفسیر شده است.

مرادی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی به شناسایی عوامل خطر مؤثر بر احتمال وقوع تقلب در گزارش‌گری مالی از دید حساب‌برسان و بررسی تأثیر آن‌ها بر عملکرد مالی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و روش پژوهش مورد استفاده، توصیفی - پیمایشی است. جامعه‌ی آماری پژوهش، حساب‌برسان مستقل مؤسسه‌های حسابرسی عضو جامعه‌ی حسابداران رسمی و مدیران مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بودند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بین ویژگی‌های مدیریت، تبعیت مدیریت از کنترل‌های داخلی و استانداردهای لازم‌الاجرا، عوامل خطر مرتبط با شرایط بازار و صنعت، ویژگی‌های عملیاتی، نقدینگی و ثبات مالی با احتمال وقوع تقلب رابطه‌ی معناداری وجود دارد. همچنین نتایج حاکی از وجود رابطه‌ی معنادار بین عملکرد شرکت (متغیرهای نرخ بازده دارایی‌ها، جریان‌های نقدی عملیاتی، بازده سهام و بازده شرکت) با ریسک تقلب است.

با توجه به پیشینه‌ی تجربی پژوهش می‌توان اظهار داشت که هر کدام از پژوهشگران به منظور آزمون تجربی، چارچوب پیشنهادی چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵)، برخی از عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی شرکت‌ها را مورد مطالعه قرار داده‌اند. به طور کلی این عوامل را می‌توان در سه طبقه‌ی کلی شامل؛ عوامل فشار، فرصت و توجیه قرار داد. بیشتر این مطالعه‌ها، متغیرهای خطای پیش‌بینی سود، شاخص ریسک اعتباری شرکت، نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام (اهرم مالی)، جریان نقد آزاد، نرخ بازده دارایی‌ها، نرخ بازده حقوق صاحبان سرمایه، حداقل دو سال متوالی زیان خالص، حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی عملیات، اظهارنظر در رابطه با

فشار روی واحد تجاری شده و مدیریت واحد تجاری به منظور اجتناب از دلسردی سرمایه‌گذاران و رکود قیمت بالای سهام، مرتکب تقلب می‌شود. علاوه بر این بیانیه‌های اجرایی حسابداری و حسابرسی بورس اوراق بهادار آمریکا، قادر به ارائه-ی آمار دقیقی از موارد تقلب به منظور دستیابی به پیش‌بینی-های انجام شده یا برای عبور از آن‌ها انجام شده‌اند، نیست. با ادغام این دو مطلب یعنی اثرهای سابقه‌ی مدیریت سود بر روی تقلب و پیش‌بینی تحلیل‌گران به‌عنوان انگیزه‌ای در جهت ارتکاب تقلب، می‌توان حدس زد که شرکت‌هایی که برای دستیابی به پیش‌بینی‌های انجام شده یا عبور از آن‌ها اقدام به دستکاری صورت‌های مالی می‌کنند، زمانی که سابقه‌ی مدیریت سود داشته باشند، احتمال بیش‌تری در به‌کارگیری اعمال متقلبانه خواهند داشت. چنین شرکت‌هایی با محدودیت در مدیریت سود روبه‌رو می‌شوند و توانایی خود را در ادامه‌ی این روند محدود می‌بینند (فرقاندوست حقیقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۰).

نیاز به تأمین مالی خارجی - شاخص ریسک اعتباری

شرکت: ریسک اعتباری (CR) هنگامی رخ می‌دهد که وام-گیرنده به علت عدم‌توان یا تمایل، به تعهدهای خود در مقابل وام‌دهنده و در تاریخ سررسید عمل نکند. ریسک اعتباری، از مهم‌ترین ریسک‌هایی است که خصوصاً نهادهای پولی و مالی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. میزان ریسک اعتباری یکی از شاخص‌های مهم و تأثیرگذار در مدیریت ریسک (RM) است. با این حال، یافته‌های اکثر پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بین سطوح بالای بدهی و ریسک اعتباری رابطه‌ی مثبت و معنادار وجود دارد. صلاح و فیده‌یلا^{۱۳} (۲۰۱۲)، در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین سطوح سرمایه و ریسک اعتباری ارتباط منفی وجود دارد. علاوه بر این، هسیه و لی^{۱۴} (۲۰۱۰)، به این نتیجه رسیدند که بین حقوق صاحبان سهام به مجموع دارایی-ها و سودآوری رابطه‌ی منفی وجود دارد. رابطه‌ی منفی بین ارزش سهام و ریسک اعتباری، نشان می‌دهد که میزان بالای بدهی، ریسک اعتباری بالاتری را به همراه دارد. ممکن است ریسک اعتباری بالاتر منجر به کاهش سودآوری و افزایش تقلب در صورت‌های مالی نیز گردد (بریوس^{۱۵}، ۲۰۱۳: ۱۰۷).

نیاز به تأمین مالی خارجی - نسبت بدهی به حقوق

صاحبان سهام (اهرم مالی): نسبت بدهی‌ها به کل دارایی‌ها در ارزیابی احتمال تقلب مهم است (دالنیال و همکاران^{۱۶}، ۲۰۱۴: ۱۸). آقاله و همکاران (۲۰۱۴)، در پژوهشی به بررسی عوامل مثلث تقلب (فشار، فرصت و توجیه عقلایی) در ریسک تقلب پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که اهرم مالی به طور

تداوم فعالیت اساسی، احتمال بالای ورشکستگی، و رشد بالاتر (رشد فروش) را به‌عنوان نماینده‌ی فشار و متغیرهای درصد فروش به اشخاص وابسته، درصد خرید از اشخاص وابسته، تعداد معاملات با اشخاص وابسته، نسبت سرمایه‌گذاری بلندمدت و کوتاه‌مدت در سهام، درصد فروش‌هایی خارجی، شرکت خانوادگی، تغییرات متوالی در سهام هیئت مدیره، استقلال اعضای هیئت مدیره، درصد مالکیت مدیریتی، درصد مالکیت سهام‌داران عمده (بالای ۵ درصد)، اعلامیه‌ی کنترل داخلی درباره‌ی نواقص با اهمیت، درصد مالکیت نهادی، عمر شرکت، و حسابرسی توسط سازمان حسابرسی را به عنوان نماینده‌ی فرصت و متغیرهای تجدید ارائه‌ی صورت‌های مالی، دستکاری سود، تغییرات در مدیر عامل، تغییرات در اعضای هیئت مدیره، تغییرات حسابرسان مستقل، و غیرموظف بودن رئیس هیئت مدیره را به عنوان نماینده‌ی توجیه در نظر گرفته و تأثیر آن‌ها را بر کشف تقلب در صورت‌های مالی شرکت‌ها مورد مطالعه قرار داده‌اند.

۴- عوامل مؤثر بر کشف تقلب صورت‌های مالی

بر اساس پیشینه‌ی پژوهش و فراوانی متغیرهای مورد بررسی در پژوهش‌های مرتبط با عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی و بعد از تطبیق این عوامل در بازار سرمایه‌ی ایران (منظور از تطبیق در دسترس بودن این عوامل است)، ۳۲ متغیر در قالب سه دسته عوامل بر اساس پژوهش چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵) شناسایی شدند. از بین این متغیرها یازده متغیر مربوط به بعد فشار (انگیزه)، پانزده متغیر متعلق به بعد فرصت و شش متغیر مربوط به بعد توجیه (نگرش) تعلق دارد که به‌عنوان متغیرهای مستقل پژوهش در نظر گرفته شده است. در ادامه مبانی نظری هر یک از متغیرهای مذکور با ارتکاب تقلب مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

۴-۱- عوامل مرتبط با فشار و کشف تقلب صورت‌های

مالی

فشار یا انگیزه، مدیریت یا سایر کارکنان را به ارتکاب تقلب اغوا و تحریک می‌کند. به عبارت دیگر، مدیریت یا سایر کارکنان تحت فشارهای خاصی یا در پی انگیزه‌ای مرتکب تقلب می-شوند. در بعد فشار یازده متغیر شناسایی شده است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند:

خطای پیش‌بینی سود: دچو و همکاران (۲۰۱۱)، نشان

دادند که شرکت‌های متقلب قبل از ارتکاب تقلب عملکرد قوی غیرمنتظره‌ی قیمت سهام را ارائه می‌دهند که این باعث ایجاد

همکاران^{۱۸} (۲۰۰۹)، نشان می‌دهد که رابطه‌ی موجود بین عملکرد مالی گزارش شده و معیارهای غیرمالی، می‌تواند به تشخیص شرکت‌های متقلب از غیرمتقلب بیانجامد. همچنین، آنان دریافتند که معیارهای غیرمالی در دسترس عموم می‌توانند برای ارزیابی بهتر ریسک تقلب مورد استفاده قرار گیرند (رحیمیان و طباطبائی‌پوده، ۱۳۹۲: ۸۸). مرادی و همکاران (۱۳۹۳)، به شناسایی عوامل مؤثر بر احتمال وقوع تقلب در گزارشگری مالی پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که بین عملکرد شرکت و ریسک تقلب رابطه‌ی مثبت معنی‌داری وجود دارد. تأثیر نرخ بازده دارایی‌ها و نرخ بازده حقوق صاحبان سهام بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های آلدن و همکاران (۲۰۱۲)، دچن و همکاران (۲۰۱۴)، اعتمادی و زلفی (۱۳۹۲) و مرادی و همکاران (۱۳۹۳) نیز مورد توجه قرار گرفته است.

عملکرد ضعیف - حداقل دو سال متوالی زیان خالص:

مدیران دارای عملکرد خوب، ارزش شرکت خود را افزایش می‌دهند. بر اساس نتایج مطالعه‌ی فانگ و همکاران (۲۰۰۸)، عملکرد خوب شرکت، ارزش شرکت را بالا نشان می‌دهد. بنابراین، می‌تواند برای سرمایه‌گذاران در سرمایه‌گذاری‌شان جذاب باشد (کاتیر و همکاران، ۲۰۱۷: ۲۵۰-۲۴۹). آقاله و همکاران (۲۰۱۴)، در پژوهشی به بررسی عوامل مثلث تقلب (فشار، فرصت و توجیه عقلایی) در ریسک تقلب پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که مبلغ فروش به طور مستقیم با پیش‌بینی سطح تقلب رابطه دارد (زارع‌بهنمیری و ملکیان کله‌بستی، ۱۳۹۵: ۴). بیشتر شرکت‌های متقلب در دوره‌ی جاری و دوره‌های قبل دارای زیان خالص بوده‌اند و شاید فشارهای مالی، انگیزه‌ای برای ارتکاب تقلب از سوی این شرکت‌ها شده بود (وکیلی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۹).

عملکرد ضعیف - حداقل دو سال متوالی جریان نقد

منفی ناشی از عملیات: «فعالیت‌های عملیاتی» به فعالیت‌هایی گویند که به اجرای هدف‌های اصلی واحد تجاری و در نتیجه‌ی آن منجر به سود یا زیان عملیاتی می‌شود. جریان‌های نقدی ناشی از فعالیت‌های عملیاتی اساساً دربرگیرنده‌ی جریان‌های ورودی و خروجی وجه نقد مرتبط با فعالیت‌های مزبور است. جریان‌های نقد عملیاتی بیان‌گر توان شرکت در ایجاد وجه نقد و بقای آن است. از منظر اقتصادی، هدف نهایی استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی، کسب وجوه نقد و مدیریت آن است. جریان نقد عملیاتی مزاد، پیامد اثربخشی و کارایی مدیریت سرمایه در گردش و کوتاه بودن چرخه‌ی تبدیل وجه نقد است. وجود وجه نقد کافی در شرکت، از دید سرمایه‌گذاران

مستقیم با پیش‌بینی سطح تقلب رابطه دارد. اهرم انگیزه‌ی شرکت‌ها برای مدیریت سود را به‌عنوان نتیجه پیامدهای نامطلوب مرتبط با پیش‌فرض‌های تعهدات بدهی فراهم می‌کند. چنانچه شرکت‌هایی که دارای اهرم بالایی هستند قادر به پرداخت تأمین مالی از طریق بدهی خارجی خود نباشند، ممکن است با ورشکستگی مواجه شوند (ماهدنور و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۲۸). بنیش (۱۹۹۹)، معتقد است که در صورتی‌که تغییرات اهرم مالی سال جاری نسبت به سال گذشته بزرگ‌تر از عدد یک باشد، میزان اهرم و استفاده از بدهی‌ها در سال جاری نسبت به سال قبل افزایش یافته است که این افزایش در بدهی‌ها، زمینه‌های لازم برای تقلب را ایجاد می‌نماید (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۲). تأثیر اهرم مالی (نسبت بدهی) بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های بنیش (۱۹۹۹) و سپاتیس (۲۰۰۲) نیز مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش‌گران در پژوهش خود نشان دادند که میزان بدهی‌های شرکت‌های متقلب (دارای تقلب صورت‌های مالی) بیشتر از بدهی‌های شرکت‌هایی است که در آن‌ها تقلب صورت‌های مالی رخ نداده است.

نیاز به تأمین مالی خارجی - جریان نقد آزاد (FCF):

یکی از معیارهای ارزیابی عملکرد و ارزیابی سلامت مالی واحدهای تجاری جریان‌های نقد آزاد است که برای اولین بار توسط جنسن مطرح شد. جنسن (۱۹۸۶)، بیان می‌دارد که چنانچه در یک شرکت جریان نقد آزاد مورد استفاده‌ی درست قرار نگیرد یا جهت حداکثرسازی منافع سهام‌داران سرمایه‌گذاری نشود، باعث افزایش مشکل‌های نمایندگی وجوه مذکور خواهد شد. مدیر ممکن است سرمایه‌گذاری غیرسودآوری را انتخاب نماید که در راستای افزایش منافع خود باشد؛ در نتیجه شرکت ممکن است در آینده با رشد کم‌تری مواجه شود. در صورت نبود اقدام مؤثر توسط سایر ذینفعان مستقل، احتمالاً مدیران اطلاعات مربوط به فعالیت‌ها را افشا نکرده و یا دست به دستکاری ارقام حسابداری بزنند (ماهدنور و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۲۹).

عملکرد ضعیف - نرخ بازده دارایی‌ها (ROA) / نرخ

بازده حقوق صاحبان سهام (ROE): میناور^{۱۷} (۲۰۰۷)، معتقد است که سود توانایی شرکت برای کسب آن برای یک دوره‌ی خاص را نشان می‌دهد. سود یک شرکت را می‌توان با موفقیت شرکت و توانایی استفاده‌ی از دارایی‌ها به صورت مولد اندازه‌گیری نمود؛ بنابراین سود یک شرکت را می‌توان از طریق مقایسه‌ی سود حاصل از یک دارایی یا کل سرمایه‌ی شرکت تعیین نمود (کاتیر و همکاران، ۲۰۱۷: ۲۵۰). پژوهش برازل و

(۱۹۹۱)، پرسونس (۱۹۹۵)، سامرز و سوینی (۱۹۹۸)، سپاتیس و همکاران (۲۰۰۲)، کایرکاس و همکاران (۲۰۰۷) و اعتمادی و زلفی (۱۳۹۲) از Z آتمن برای اندازه‌گیری سلامت مالی یک شرکت استفاده می‌شود.

رقابت یا اشباع بازار - رشد بالاتر (رشد فروش):

بیزلی (۱۹۹۶) و لین و ماهیندرا^{۱۹} (۲۰۱۷)، معتقدند که رشد سریع با وقوع تقلب در ارتباط می‌باشد. بسیاری از مدیران شرکت‌هایی که رشد بالایی دارند مرتکب تقلب نمی‌شوند. با این وجود، در مواقعی که در حال رشد باشد، مدیران برای حفظ رشد پایدار ظاهری انگیزه خواهند داشت. بنیش (۱۹۹۹)، معتقد است که به طور کلی افزایش این شاخص، نشان‌دهنده‌ی تقلب و تحریف نمی‌باشد؛ اما مدیران شرکت‌های بزرگ همواره تحت فشارهای زیادی در رابطه با تأمین مالی و افزایش قیمت سهام می‌باشند. در این شرکت‌ها در صورتی که رشد فروش منفی باشد، قیمت سهام کاهش یافته و هزینه‌های زیادی را برای مدیران ایجاد می‌نماید. بنابراین، مدیران همواره سعی دارند که رشد منفی فروش را مخفی نمایند. تأثیر رشد بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های ستایس (۱۹۹۱)، بیزلی (۱۹۹۶)، سامرز و سوینی (۱۹۹۸)، بنیش (۱۹۹۹)، کارسلو و ناجی (۲۰۰۴) و کایرکاس و همکاران (۲۰۰۷) نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۴-۲- عوامل مرتبط با فرصت و کشف تقلب در صورت-

های مالی

فرصت، عاملی است که متوجه ساختار سازمانی است و عواملی از قبیل نبود کنترل‌ها، نامناسب بودن کنترل‌های موجود، یا توانایی مدیریت برای زیرپا گذاشتن کنترل‌ها، زمینه‌ی فرصت ارتکاب تقلب را فراهم می‌کند. در بعد فرصت پانزده متغیر شناسایی شده‌اند.

معاملات با اشخاص وابسته - درصد فروش / درصد

خرید / تعداد معاملات با اشخاص وابسته: پژوهش‌های گذشته مربوط به پیچیدگی معاملات با اشخاص وابسته صرفاً بر ارزش و استراتژی‌های کسب و کار واحد تجاری تأکید دارند. استفاده از معاملات با اشخاص وابسته جهت پنهان نمودن بدهی‌های عمده پس از انرون (۲۰۰۱) گسترش یافت و باعث رسوایی‌های بیشتر شرکت‌هایی مانند ورلدکام و مرک از دستکاری حساب‌ها گردید (شان‌هانگ و چین‌چینگ^{۲۰}، ۲۰۱۸: ۷۴-۷۳). لو و وانگ (۲۰۰۹)، به ارزیابی احتمال گزارشگری مالی متقلبانه از طریق بررسی عوامل ریسک مثل تقلب پرداختند و دریافتند که گزارشگری مالی متقلبانه

مهم است. بنابراین، ممکن است مدیران درصدد مدیریت این وجوه برآیند. به عنوان مثال، فرانکل (۲۰۰۵)، کاهش سرمایه در گردش را که منجر به افزایش جریان‌های نقد عملیاتی می‌شود، مورد بررسی قرار داد و نشان داد که مدیران، سرمایه در گردش را برای تحقق هدف‌های مدیریت جریان‌های نقد عملیاتی کاهش می‌دهند (مرادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۴).

بحران‌های مالی - اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت

اساسی شرکت: طبق فرض تداوم فعالیت، واحد مورد رسیدگی معمولاً به‌عنوان واحدی فرض می‌شود که در آینده‌ی قابل پیش‌بینی به فعالیت خود ادامه می‌دهد و قصد یا الزامی برای انحلال، توقف فعالیت، یا کاهش قابل توجه در حجم عملیات را ندارد. وکیلی‌فرد و همکاران (۱۳۸۸)، معتقدند که در ۵۵ درصد شرکت‌ها، گزارش حسابرسی سال‌های قبل مردود اعلام شده بود و در گزارش حسابرسی برخی از شرکت‌ها مواردی هم‌چون دعاوی حقوقی، نبود اطمینان و بندهای توضیحی دیده می‌شود (وکیلی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۹). مسئولیت حسابر، بررسی مناسب بودن استفاده مدیریت از فرض تداوم فعالیت در تهیه‌ی صورت‌های مالی و بررسی احتمال وجود ابهام‌های با اهمیت یا اساسی درباره‌ی توانایی ادامه‌ی فعالیت واحد مورد رسیدگی به‌عنوان یک واحد دایر است که نیاز به افشا در صورت‌های مالی دارد. ابهام با اهمیت یا اساسی در مواردی وجود دارد که اثر بالقوه‌ی آن چنان زیاد باشد که به نظر حسابر، لازم است ماهیت و اثر ابهام به روشنی افشا شود تا صورت‌های مالی گمراه‌کننده نباشد (کمیت‌ی تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۸۳). نتایج بیشتر پژوهش‌ها از جمله پژوهش چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵) نشان می‌دهد که بین عدم تداوم فعالیت اساسی شرکت و تقلب در صورت‌های مالی رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد.

بحران‌های مالی - احتمال بالای ورشکستگی: وضعیت

مالی ضعیف ممکن است افراد داخل واحد تجاری را ترغیب کند تا اقدام‌هایی برای بهبود وضعیت مالی ظاهری شرکت انجام دهند تا خطر از دست دادن شغل را کاهش دهند یا تا حد امکان منابع زیادی را قبل از خاتمه‌ی فعالیت جمع‌آوری کنند. وضعیت مالی ضعیف علاوه بر این که انگیزه‌ای برای ارتکاب تقلب فراهم می‌کند، احتمالاً نشان‌دهنده‌ی محیط کنترلی ضعیف خواهد بود، شرایطی که اجازه‌ی ارتکاب تقلب را می‌دهد. درماندگی مالی می‌تواند انگیزه‌ای برای تقلب در صورت‌های مالی باشد. استایک (۱۹۹۱) و لوبک و همکاران (۱۹۸۹)، معتقدند هنگامی که شرکتی دارای شرایط مالی ضعیفی است، انگیزه‌ی قوی‌تری برای قرار گرفتن در تقلب در صورت‌های مالی دارد (اعتمادی و زلفی، ۱۳۹۲، ۱۵۶). در بیشتر پژوهش‌ها استایس

در این شرکت‌ها شده است (نایب‌زاده و سالاری‌برقویی، ۱۳۹۳: ۳). در شرکت‌های خانوادگی ممکن است به دلیل ساختار مالکیت خاص این شرکت‌ها، حفظ منافع خانواده بر حفظ منافع سهام‌داران جزء ارجحیت یابد، در نتیجه به دلیل این‌که سهام‌داران جزء به اطلاعات مهم و اساسی شرکت کم‌تر دسترسی دارند، همواره این خطر احساس می‌شود که منافع این گروه در معرض خطر به خصوص در بلندمدت قرار گیرد. تأثیر شرکت خانوادگی بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های عبدالحمیدی و وال (۲۰۱۰) و میشرای و همکاران (۲۰۰۱) مورد توجه قرار گرفته است (مهرآذین و همکاران، ۱۳۹۲: ۲).

نظارت ضعیف هیئت مدیره - استقلال اعضای هیئت

مدیریه: موضوع مهم، استقلال هیئت مدیره برای حصول اطمینان از موازنه‌ی قدرت و پاسخ‌گویی سیستم است. استقلال هیئت مدیره با نسبت اعضای غیرموظف هیئت مدیره به کل اعضای هیئت مدیره اندازه‌گیری می‌شود. مدیران موظف با شناختی که از شرکت و پروژه‌های آن دارند، هیئت مدیره را در درک جزئیات جنبه‌های مختلف کسب و کار شرکت یاری می‌رسانند. در مقابل، مدیران غیرموظف با تخصص و عینیت لازم، امکان سوءاستفاده‌ی مدیریت را از منابع شرکت کاهش می‌دهند. از دیدگاه نظریه‌ی نمایندگی، مدیران غیرموظف، نقشی نظارتی در هیئت مدیره دارند و با افزایش تعداد اعضای غیرموظف در هیئت مدیره، نظارت آن‌ها، اثربخشی بیشتری دارد و این‌گونه فرصت‌طلبی مدیریت کاهش و عملکرد شرکت بهبود می‌یابد. بنابراین، بر اساس نظریه‌ی نمایندگی، رابطه‌ی استقلال هیئت مدیره و تقلب در صورت‌های مالی منفی است (خواجوی و ابراهیمی، ۱۳۹۷: ۷۴). بیزلی (۱۹۹۶)، در پژوهشی دریافت که حضور اعضای غیرموظف هیئت مدیره احتمال تقلب در ارائه‌ی صورت‌های مالی را کاهش داده است، همچنین کلین (۲۰۰۲) شواهدی را در رابطه با استقلال اعضای هیئت مدیره و دستکاری سود فراهم آورد که نشان می‌داد شرکت‌هایی که دارای اعضای هیئت مدیره‌ی مستقل از مدیران اجرایی بودند ارقام تعهدی غیرعادی کم‌تری گزارش نموده‌اند.

نظارت ضعیف هیئت مدیره - درصد مالکیت

مدیریتی: برخی شرکت‌ها به دلیل بالا بردن انگیزه‌ی مدیریت و یا به دلیل اهمیتی که شخص مدیر برای انجام فعالیت در آن شرکت دارد، از پاداش‌ها و مزایای جانبی به منظور ایجاد محرک‌های انگیزشی و روانی استفاده می‌کنند. چنین طرح‌هایی از طرفی موجب تحریک مدیریت به هرچه بهتر نشان دادن نتایج عملیات و در نتیجه تحریف و دستکاری در صورت-

همبستگی مثبتی با فشارهای مالی وارده بر شرکت، وجود درصد بالاتری از معاملات پیچیده در شرکت، زیر سؤال بودن صلاحیت و درستکاری مدیریت، عدم وجود رابطه‌ی مناسب و خوب بین مدیریت و حسابرس دارد (مرادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۹). مطالعه‌ی پرونده‌های تقلب در گزارشگری مالی مؤید استفاده‌ی وسیع از این نوع معاملات است که طی قراردادهای صورتی انجام می‌شوند.

معاملات پیچیده - نسبت سرمایه‌گذاری (بلندمدت و

کوتاه‌مدت) در سهام عادی: درصد فروش‌هایی که

خارجی هستند: لو و وانگ (۲۰۰۹)، به ارزیابی احتمال گزارشگری مالی متقلبانه از طریق بررسی عوامل ریسک مثلث تقلب پرداختند و دریافتند که گزارشگری مالی متقلبانه همبستگی مثبتی با وجود درصد بالاتری از معامله‌های پیچیده در شرکت دارد (مرادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۹).

فروش‌های خارجی (صادراتی): در خصوص شناسایی

درآمد تحقق نیافته، اشخاص طرف حساب درآمد معمولاً اشخاصی با هویت جعلی هستند. روش دیگر، دستکاری مبلغ فروش و تغییر ارقام فاکتور برای انعکاس مبالغ بیشتر از مبلغ فروش است. مطالبات ساختگی (حساب‌های دریافتنی) در پی درآمد ساختگی ایجاد می‌شود. شخص متقلب سعی می‌کند با ارائه‌ی تأییدیه به حسابرس ماهیت جعلی این رویداد را مخفی کند. در صورتی که طرف حساب درآمد ساختگی شخص وابسته به واحد تجاری باشد، احتمال سوءاستفاده از دارایی‌های واحد تجاری وجود دارد. این نوع تقلب با ایجاد تعهد برای شرکت نسبت به اشخاص ثالث در قالب قراردادهای صورتی و غیرمنطقی، خروج دارایی از واحد تجاری و تهاتر تعهدها همراه است. در فروش‌های خارجی (صادراتی)، کالای صادراتی به یکی از شرکت‌های تحت کنترل اشخاص وابسته به صورت نسیه فروخته شده و پس از چند سال اقدامی بابت تسویه‌ی بدهی از طرف خریدار صورت نگرفته است. حساب‌های دریافتنی ارزی ایجاد شده با حساب سهام‌دار عمده تهاتر شده و بدین طریق اثر آن از حساب‌های دریافتنی خارج گردیده است (سجادی و کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۹۴-۱۹۳).

نظارت ضعیف هیئت مدیره - شرکت خانوادگی: نتایج

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بین شرکت‌های خانوادگی و غیرخانوادگی تفاوت‌های فراوانی در زمینه‌های تهدیدها و فرصت‌های محیطی، فعالیت‌های تجاری، هدف‌های مالی و غیرمالی و عملکرد وجود دارد. این تفاوت‌ها در میان شرکت‌های خانوادگی و غیرخانوادگی در نهایت منجر به تفاوت‌هایی در زمینه‌ی سیستم‌های گزارشگری مالی، حسابرسی و مدیریت

نشان‌دهنده‌ی کاستی در سیستم کنترل داخلی فعلی شرکت است و از این‌رو، به طور بالقوه می‌تواند به شرکت آسیب رسانده و توانایی شرکت در دستیابی به هدف‌های مورد نظرش را کاهش می‌دهد (همان منبع: ۶). دانایی فرد و امامی (۱۳۸۶)، معتقدند که کنترل‌های داخلی به‌عنوان یک شرایط مداخله‌گر در کنترل فرآیند گزارشگری مالی متقلبانه تأثیر دارد. آپوستولو و همکاران (۲۰۰۱)، به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های تقلب مربوط به ویژگی‌های مدیریت و نفوذ مدیران بر محیط کنترلی، بالاترین امتیاز را دارا هستند. آتا و سیریک (۲۰۰۹)، معتقدند که شرکت‌های بزرگ به دلیل داشتن سیستم‌های حسابداری و کنترل‌های داخلی مطلوب و همچنین به دلیل وجود قراردادهای نظارتی و حاکمیت شرکتی قوی، صورت‌های مالی با دقت بالاتری تهیه می‌کنند.

نظارت ضعیف هیئت مدیره - درصد مالکیت سهام-

داران نهادی: امروزه سهام‌داران (به‌عنوان یکی از مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی) در جلوگیری از رفتار فرصت-طلبانه‌ی مدیران به منظور اعمال مدیریت سود، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. گزارش‌های حاکمیت شرکتی از این است که سهام‌داران نهادی، به علت درصد بالای مالکیت خود، توانایی اعمال کنترل بر اقدام‌های مدیران شرکت‌ها را دارند. با وجود این‌که در گزارش‌های چهار کمیته‌ی کلیدی حاکمیت شرکتی (کادبری، گرین‌بری، هامپل و هیگز) به نقش با اهمیت سهام‌داران نهادی در کنترل رفتار مدیران واحدهای تجاری تأکید شده است. اما نتایج عملی پژوهش‌های انجام شده در این خصوص متضاد می‌باشد. به‌عنوان مثال، بوش به این رسید که سهام‌داران نهادی نتوانسته‌اند از اقدام مدیران به منظور مدیریت سود جلوگیری به عمل آورند. در حالی‌که پژوهش-گرانی نظیر کخ و میترا بیان کردند که وجود سهام‌داران نهادی باعث شده است تا مدیران نتوانند به مدیریت سود اقدام نمایند (مهرانی و باقری، ۱۳۸۸: ۵۴).

محیط کنترلی داخلی - عمر شرکت: عمر (سن) شرکت

به‌عنوان میزان قدمت فعالیت شرکت تعریف می‌شود. بنابراین، شرکت‌هایی که از سابقه‌ی بیشتری در تهیه‌ی صورت‌های مالی برخوردار هستند و شرکت‌های بورسی به دلیل قوانین و مقررات موجود در بورس (الزام‌های گزارشگری و ...) و نظارت بر آن‌ها، از کیفیت گزارشگری مالی بالاتری برخوردار می‌باشند. این موضوع احتمالاً موجب کاهش تقلب در صورت‌های مالی می‌شود. همچنین با توجه به این‌که طراحی و اجرای کنترل‌های داخلی از الزام‌های شرکت‌های پذیرفته شده در بورس و اوراق بهادار است، بنابراین شرکت‌های که سال‌های زیادی است به عضویت بورس اوراق بهادار درآمده‌اند، احتمال بیشتری دارد که سیستم

های مالی می‌گردد. به همین دلیل ظن آن می‌رود که احتمال وقوع تقلب در چنین شرکت‌هایی بیشتر از سایرین باشد. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۷۲ درصد از تقلب‌ها توسط مدیران ارشد سازمان و بقیه به وسیله‌ی مدیران مالی، مدیران عملیاتی، اعضای هیئت مدیره و دیگر افراد سازمان انجام شده است (وکیلی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۹). هانگ و همکاران^{۲۱} (۲۰۱۳)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که افزایش سطح مالکیت درونی با میزان اقلام تعهدی اختیاری رابطه‌ی معناداری دارد. به عبارت دیگر، زمانی که سطح مالکیت مدیران افزایش می‌یابد، بر میزان استفاده از اقلام تعهدی اختیاری تأثیرگذار می‌باشد.

نظارت ضعیف هیئت مدیره - درصد مالکیت سهام-

داران عمده (درصد مالکیت بلوکی): دی^{۲۲} (۱۹۸۸)، اظهار می‌کند که قدرت سهام‌داران می‌تواند تقلب در صورت‌های مالی را افزایش دهد. وی استدلال می‌کند که سهام‌داران از مدیریت سود از طریق قراردادهای کارآمدتر، اجتناب از نقض معاهده‌های بدهی و بالا بردن قیمت‌ها در هنگام فروش سهام به سهام‌داران جزء بهره‌مند می‌شوند. سهام‌دار عمده ممکن است انگیزه‌ای برای کشف یا برعکس تشویق تقلب داشته باشد (باقرپور والاشایی، ۱۳۹۴: ۸۴). زانو و چن^{۲۳} (۲۰۰۸)، معتقدند که مدیران ترجیح می‌دهند صورت‌های مالی را دستکاری نمایند. به عبارت دیگر، فشار وارده بر مدیران به وسیله‌ی سهام‌داران قوی باعث می‌شود که مدیران دست به دستکاری گزارش‌های مالی بزنند و هدف‌های کوتاه‌مدت مورد نظر سهام‌داران را تأمین کنند. پس می‌توان با توجه به نظریه‌های مطرح شده اظهار کرد که تأثیر قدرت سهام‌داران بر رفتار گزارشگری مالی مدیران مشخص و روشن نبوده و به بررسی بیشتر نیاز دارد. سهام‌داران عمده نقش مهمی در حاکمیت شرکتی ایفا می‌کنند. به همین دلیل حضور چنین سهام‌دارانی و هلدینگ‌های آن‌ها معمولاً به‌عنوان یک متغیر توضیحی در پژوهش‌های مالی استفاده می‌شود (حساس‌یگانه، ۱۳۹۱: ۲۴).

محیط کنترلی داخلی - اعلامیه‌ی کنترل داخلی

درباره‌ی ضعف‌های با اهمیت: ایجاد یک سیستم کنترل داخلی با کیفیت بالا به‌عنوان یک مکانیزم مهم برای اطمینان از گزارشگری مالی با کیفیت بالا مطرح شده است. مطالعه‌های پیشین نشان می‌دهند که ضعف با اهمیت در سیستم کنترل داخلی می‌تواند احتمال خطا و افشای اطلاعات مالی حاوی اشتباه را افزایش دهد. آن همچنین می‌تواند احتمال دستکاری فرصت‌طلبانه‌ی سود شرکت را افزایش دهد. (جی و همکاران^{۲۴}، ۲۰۱۷: ۱). ضعف با اهمیت در کنترل‌های داخلی شرکت

کنترل داخلی اثربخش‌تری داشته باشند (چن و همکاران، ۲۰۱۶: ۴).

سایر فرصت‌ها - نوع حسابرس: بعد از بروز بحران مالی، ورشکستگی و سقوط شرکت‌های عظیمی نظیر انرون (Enron) و ورلداکام (WorldCom)، که عمدتاً ناشی از مدیریت سود و تقلب در گزارشگری مالی بود، دیدگاه استفاده‌کنندگان و نهادهای حرفه‌ای را نسبت به صورت‌های مالی و سودهای گزارش شده تغییر داد، به همین دلیل توجه به نوع اظهارنظر حسابرس و بندهایی که حسابرس در اظهارنظر خود قید می‌نماید از اهمیت بیشتری برای تحلیل‌گران مالی برخوردار گردید (ویچتیسارونگ و پورناپسام^{۲۵}، ۲۰۱۵: ۴). در این راستا، نتایج پژوهش تیو و وانگ^{۲۶} (۱۹۹۳)، بیان‌گر این بود که حسابرسان بزرگ‌تر سودهای دقیق‌تری ارائه می‌کنند. یافته‌های پژوهش پالمروس^{۲۷} (۱۹۸۸)، نشان می‌دهد که مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ در مقایسه با سایر مؤسسه‌های حسابرسی، کم‌تر در معرض دعاوی حقوقی هستند. بنابراین، استخدام حسابرس بزرگ‌تر کیفیت حسابرسی را بهبود و فرصت ارتکاب تقلب را کاهش می‌دهد (برازل و همکاران، ۲۰۰۹: ۱۱۵۳). تأثیر اندازه‌ی حسابرس بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های پیر و اندرسن (۱۹۸۴)، ستایس (۱۹۹۱)، و تیو و وانگ (۱۹۹۳) نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۳-۴ - عوامل مرتبط با نگرش و کشف تقلب در صورت-

های مالی

نگرش قلب روان‌شناسی متقلبین است، متقلبان قادر به توجیه یا منطقی جلوه دادن اعمال متقلبانه‌ی خود هستند. بعضی از این افراد دارای نگرش، ویژگی یا مجموعه‌ای از اصول اخلاقی هستند که به آن‌ها اجازه می‌دهد تا آگاهانه و به عمد تخلف‌هایی را مرتکب شوند. در بعد نگرش شش متغیر شناسایی شده‌اند که به شرح زیر می‌باشند:

اخلاق - تجدید ارائه‌ی صورت‌های مالی: فراوانی و اهمیت تجدید ارائه‌های صورت گرفته در چندین شرکت برجسته این تصویر را در اذهان ایجاد کرده است که رویه‌های حسابداری در حدی که تصور می‌شود قابل اتکا نبوده و ارزش کار حسابرسان مستقل را نیز زیر سؤال برد. انجام تجدید ارائه‌ی صورت‌های مالی شرکت‌های بزرگ در بازار سرمایه‌ی ایالات متحده‌ی آمریکا، و کشف دستکاری‌های بزرگ و تأثیرگذار در سود این شرکت‌ها منجر به تصویب قانون ساربینز آکسلی توسط مجلس آن کشور در سال ۲۰۰۲ میلادی گردید. در ایران نیز تعداد تجدید ارائه‌ها قابل توجه می‌باشد، ولی تاکنون به لحاظ

مقرراتی گزارش خاصی در این خصوص منتشر نشده است. تجدید ارائه‌ها نوعی آگاهی و تأیید عمومی از این که صورت‌های مالی گزارش شده مطابق اصول پذیرفته شده‌ی حسابداری تهیه نگردیده و بازرترین شواهد را درباره‌ی حسابداری نادرست ارائه می‌نمایند. تجدید ارائه، شاخصی برای سرمایه‌گذاران است که نشان می‌دهد مدیران قابل‌اعتماد نیستند و اطلاعات مالی منتشرشده توسط مدیران کم‌تر قابل اتکا هستند. همچنین تجدید ارائه این احتمال را افزایش می‌دهد که مدیران در انتخاب رویه‌های حسابداری به شکل فرصت‌طلبانه از اختیارات خود استفاده کنند. بنابراین، انتظار می‌رود که نگرانی‌های سرمایه‌گذاران درباره‌ی انتخاب رویه‌های حسابداری اختیاری مدیران بعد از تجدید ارائه افزایش یابد و منجر به افزایش در ریسک اطلاعاتی اختیاری شود. همچنین اگر تجدید ارائه‌ها اطلاعاتی را آشکار سازد که نگرانی‌های سرمایه‌گذاران درباره‌ی اثر ویژگی‌های ذاتی اطلاعات حسابداری را افزایش می‌دهد، ریسک اطلاعاتی ذاتی نیز ممکن است افزایش یابد (رحمانی و نجف تومرایی، ۱۳۹۱: ۳۵).

دستکاری سود: تقلب در صورت‌های مالی، مدیریت سود و دستکاری صورت‌های مالی، سه عامل در تعامل با یکدیگر اما متفاوت از هم می‌باشند. درک ارتباط هر یک از این عوامل با یکدیگر لازمه‌ی پژوهش‌های مرتبط با موضوع تقلب است. تقلب و مدیریت سود خصوصیات شبیه به هم دارند؛ اما با هم یکی نیستند؛ چرا که تقلب خارج از اصول پذیرفته شده‌ی حسابداری (GAAP) قرار دارد؛ حال آن‌که مدیریت سود در چارچوب این اصول عمل می‌کند. لذا با این فرض که شرکت‌ها می‌توانند هم با استفاده از روش‌های منطبق بر اصول حسابداری و هم با استفاده از روش‌های غیرمنطبق بر این اصول اقدام به دستکاری صورت‌های مالی کنند، می‌توان بیان کرد دستکاری صورت‌های مالی برابر است با اقدام مدیران به مدیریت سود و یا تقلب (فرقاندوست حقیقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۸). بنیش (۱۹۹۹)، معتقد است که چنانچه وجه نقد عملیاتی از سود قبل از اقلام غیرمترقبه کسر شود، نشان‌دهنده‌ی اقلام تعهدی می‌باشد و با توجه به پژوهش‌های متعدد انجام شده، مانند پژوهش‌های هلی (۱۹۹۱) و جونز (۱۹۸۵)، میزان افزایش اقلام تعهدی نشان‌دهنده‌ی افزایش تقلب است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۲). تأثیر دستکاری سود بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های هلی (۱۹۹۱) و پرولز و لوگی^{۲۸} (۲۰۱۱) نیز مورد توجه قرار گرفته است.

تغییرات مدیریت رده بالا - تغییرات مدیر عامل / تغییرات در اعضای هیئت مدیره: ژانگ^{۲۹} (۲۰۰۹) در

برای انجام صحیح وظایف خود دارند (افق دید کوتاه مدت) (مرادی و حسینی، ۱۳۹۱: ۴۴).

۵- پرسش‌های پژوهش

با توجه به ماهیت پژوهش که شناسایی و رتبه‌بندی (مدل-سازی) می‌باشد، پژوهش فاقد فرضیه بوده؛ لذا، پرسش‌های به شرح زیر مطرح می‌شوند:

- پرسش اول: عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی کدام‌اند؟
- پرسش دوم: اولویت‌بندی عوامل اثرگذار بر کشف تقلب در صورت‌های مالی به چه صورت است؟

۶- روش‌شناسی پژوهش

انتخاب روش پژوهش تا حد زیادی بستگی به هدف‌ها و ماهیت موضوع پژوهش و نیز امکانات اجرایی آن دارد. روش پژوهش بر حسب هدف، جزء پژوهش‌های کاربردی می‌باشد. زیرا از آن جهت که می‌تواند مورد استفاده‌ی حسابرسان و سایر استفاده‌کنندگان قرار گیرد می‌توان آن در زمره‌ی پژوهش‌های کاربردی تلقی کرد. داده‌ها و اطلاعات اولیه با استفاده از روش پرسش‌نامه جمع‌آوری شده و با استفاده از روش‌ها و فن‌های آماری و معیارهای پذیرفته شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته که از لحاظ جمع‌آوری داده‌ها پیمایشی و از لحاظ شیوه‌ی اجرا توصیفی در نظر گرفته می‌شود.

جامعه آماری پژوهش شامل حسابرسان ارشد، سرپرستان، سرپرستان ارشد، مدیر حسابرسی و شریک مؤسسه‌ی حسابرسی شاغل در مؤسسه‌های حسابرسی عضو جامعه‌ی حسابداران رسمی ایران می‌باشند.

در مورد تکنیک قضاوت در رابطه با کشف تقلب در صورت‌های مالی، پرسش‌نامه‌ای بین حسابرسان توزیع و داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری شد. در این روش که به روش میدانی شناخته می‌شود، داده‌های مورد نیاز برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش از طریق پرسش‌نامه گردآوری شد. پرسشنامه‌ی مورد استفاده برای تحلیل‌های سلسه‌مراتبی و تصمیم‌گیری چندمعیاره به پرسشنامه‌ی خبره‌گان موسوم است. پرسشنامه مذکور شامل دو بخش عمده می‌باشد:

الف. پرسش‌های عمومی (جمعیت‌شناختی): در پرسش‌های عمومی سعی شد که اطلاعات کلی و جمعیت‌شناختی شامل جنسیت، سن، سابقه‌ی کار، مدرک تحصیلی و رده‌ی شغلی در رابطه با پاسخ‌دهندگان جمع‌آوری گردد. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جامعه در جدول شماره‌ی (۱) ارائه شده است.

پژوهش خود به این نتیجه رسید یک دوره‌ی تصدی بلندمدت با شرکت به مدیر عامل کمک می‌کند تا شهرت خود را به دست آورد؛ زیرا دوره‌ی تصدی بلندمدت نشان‌دهنده‌ی آن است که مدیر عامل از تصمیم قبلی نگهداری یا اخراج توسط هیئت مدیره در امان بوده است. بنابراین، مدیران اجرایی بلندمدت ممکن است از گزارش مالی اغراق‌آمیز خودداری نکنند. لذا، فرض می‌شود که مدیران اجرایی بلندمدت سود کم-تری از مدیران اجرایی کوتاه‌مدت گزارش می‌کنند (ژانگ، ۲۰۰۹: ۲). چوی و همکاران (۲۰۱۲)، رابطه‌ی بین جابجایی مدیر عامل و مدیریت سود را بررسی کردند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد زمانی که مدیر عامل از روی اجبار جابجا می‌شود، مدیریت سود افزایش می‌یابد. سونالی هازاریکا و همکاران (۲۰۰۹)، در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که سرعت جابجایی اجباری مدیر عامل به طور مستقیم با مدیریت سود مرتبط است.

تغییرات حسابرسان مستقل: مدیران ممکن است برای کاهش احتمال کشف تقلب در صورت‌های مالی، حسابرسان را تغییر دهند. نتایج پژوهش لوبک و همکاران (۱۹۸۹) حاکی از این بود که در 36 درصد از نمونه‌ی مورد مطالعه، تقلب در دو سال اول تصدی حسابرسان رخ داده است. ماراکمران و همکاران^{۳۰} (۲۰۰۸)، بیان می‌دارند فرآیند غیرحسابرس موجب افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران به گزارش‌های تهیه شده از سوی حسابرسان می‌شود و در نتیجه، انگیزه‌ی حسابرسان برای کشف و گزارش تحریف‌های با اهمیت به دلیل اعتماد سرمایه‌گذاران افزایش می‌یابد. تأثیر تغییر حسابرسان بر تقلب در صورت‌های مالی در پژوهش‌های پیر و اندرسن (۱۹۸۴)، ستایس (۱۹۹۱)، تیو و وانگ (۱۹۹۳)، پرسونس (۱۹۹۵)، سامرز و سویینی (۱۹۹۸)، کارسلو و ناجی (۲۰۰۴)، برازل و همکاران (۲۰۰۹) و پورحیدری و همکاران (۱۳۹۴) نیز مورد توجه قرار گرفته است.

غیرموظف بودن رئیس هیئت مدیره: نتایج پژوهش‌ها

نشان می‌دهد که رئیس هیئت مدیره در سال آخر حضورش در این جایگاه احتمالاً تمایل به مدیریت سود افزایش‌دهنده دارد؛ زیرا چنانچه وی از مدیران اجرایی باشد، با این کار می‌تواند احتمال حفظ جایگاهی در هیئت مدیره را افزایش داده و شهرت و اعتبار خود را بهبود بخشد و اگر او از اعضای غیرموظف هیئت مدیره باشد، انگیزه‌ی کمی برای انجام صحیح وظایف نظارتی خود دارد. در سال آخر حضور اعضای غیرموظف هیئت مدیره نیز ممکن است احتمال مدیریت سود افزایش‌دهنده افزایش یابد؛ زیرا آن‌ها با پیش‌بینی عدم ادامه‌ی رابطه‌شان با شرکت، انگیزه‌ی کم‌تری

پژوهش استخراج می‌گردند. در ابتدا به بررسی مفهوم عوامل ریسک تقلب (۳۲) متغیر عامل اندازه‌گیری مناسب ارزیابی مستمر کشف تقلب) به‌عنوان متغیرهای مستقل پژوهش و سپس به احتمال ارتکاب تقلب به‌عنوان متغیر وابسته‌ی پژوهش پرداخته شد. پس از مطالعه‌ی پژوهش‌ها و کارهای عملی انجام شده در زمینه‌ی ابعاد مثلث تقلب فشار (انگیزه)، فرصت و توجیه (نگرش) برای اندازه‌گیری این ابعاد از پرسش‌نامه‌ی چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵)، استفاده شده است. با مرور مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش در مورد ابعاد مثلث تقلب (فشار (انگیزه)، فرصت و توجیه (نگرش)) و احتمال ارتکاب تقلب، ضرورت و اهمیت این ابعاد به خوبی مشخص شد؛ همچنین رابطه‌ی بین آن‌ها برای محقق نمایان گشت. بنابراین، مدل مفهومی پژوهش با عنایت به پژوهش‌های انجام شده و برگرفته از پژوهش چین‌لی و همکاران (۲۰۱۵)، به شرح نمایه‌ی (۱) می‌باشد.

ب. پرسش‌های تخصصی: با توجه به این‌که روش انجام پژوهش حاضر در مورد تکنیک قضاوت، میدانی است؛ لذا جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از طریق ارسال پرسش‌نامه‌ی الکترونیکی صورت گرفت. در این رابطه ۵۶ پرسش‌نامه دریافت شد که مورد تجربه و تحلیل قرار گرفت. جهت شناسایی عوامل اثرگذار بر کشف تقلب در صورت‌های مالی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، بررسی و مطالعه‌های کتابخانه‌ای (مطابق با مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش)، مصاحبه با کارشناسان و از طریق پرسشنامه‌ی عوامل مؤثر بر اساس امتیازهای به دست آمده معیارهای با اهمیت تعیین شده است (سه شاخص اصلی (معیار) و ۳۲ شاخص فرعی (زیرمعیار)).

۷- مدل مفهومی پژوهش

مدل‌های مفهومی پژوهش برای کمک به درک بهتر مخاطبان ارائه می‌گردند و از بررسی مبانی نظری و پیشینه‌ی

نمایه‌ی (۱): مدل مفهومی پژوهش (چین‌لین و همکاران، ۲۰۱۵)^{۳۱}

۸- روش‌ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش بعد از استخراج داده‌های مورد نظر از طریق پرسشنامه، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری Expert Choice استفاده شد. پس از طرح اولیه‌ی ابزار اندازه‌گیری، به منظور تأمین روایی پرسشنامه، ابتدا پرسش‌های مرتبط با تمام متغیرهای پژوهش از طریق هم‌فکری و مشورت

مکرر با خبرگان (شامل اساتید راهنما و مشاور، شرکای مؤسسه‌های حسابرسی و اساتید حسابرسی) طرح، و با توزیع آزمایشی تعدادی از پرسشنامه‌ها به صورت محدود، برخی نواقص و اشکال‌های آن شناسایی و مورد بازبینی و تعدیل قرار خواهد گرفت.

جدول (۱): مشخصات دموگرافیک جامعه‌ی آماری

مدرک تحصیلی				جنسیت		متغیر
دکتری	دانشجوی دکتری	کارشناسی ارشد	کارشناسی	مرد	زن	گروه
4	6	23	23	43	13	فراوانی
%۷/۱	%۱۰/۷	%۴۱/۱	%۴۱/۱	%۷۶/۸	%۲۳/۲	درصد
سن - سال						متغیر
بالای ۵۰		۵۰-۴۱	۴۰-۳۱	۳۰-۲۶	زیر ۲۵	گروه
1		4	27	18	6	فراوانی
%۱/۸		%۷/۱	%۴۸/۲	%۳۲/۱	%۱۰/۷	درصد
رده‌ی شغلی						متغیر
شریک مؤسسه‌ی حسابرسی		مدیر حسابرسی	سرپرست ارشد	سرپرست	حسابرس ارشد	گروه
11		9	17	7	12	فراوانی
%۱۹/۶۴		%۱۶/۰۷	%۳۰/۳۶	%۱۲/۵	%۲۱/۴۳	درصد
سابقه‌ی کاری - سال						متغیر
بالای ۲۰		۲۰-۱۶	۱۵-۱۱	۱۰-۶	کم‌تر از ۵	گروه
1		4	9	31	11	فراوانی
%۱/۸		%۷/۱	%۱۶/۱	%۵۵/۴	%۱۹/۶	درصد

۹- مقایسه‌ی ۳۲ عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت-های مالی با یکدیگر

جدول زیر رتبه‌های عادی و ضریب اهمیت هر یک از زیرمعیارهای مربوط به کشف تقلب در صورت‌های مالی را نشان می‌دهد.

در جدول (۲) عوامل مؤثر در کشف حقیقت به همراه ضرایب اهمیت آن‌ها نشان داده شده است. ملاحظه می‌شود که

«احتمال بالای ورشکستگی» مهم‌ترین عامل شناسایی شده بوده است. پس از این عامل به ترتیب عوامل «اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی»، «حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی عملیات»، «حداقل دو سال متوالی زیان خالص» تأثیرگذار بوده‌اند. سایر عوامل نیز در جایگاه‌های بعد قرار گرفته‌اند. ضریب ناسازگاری محاسبه شده ۰/۰۷ می‌باشد.

جدول (۲): مقایسه‌ی عوامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی با یکدیگر

اولویت	عامل	ضریب اهمیت
۱	احتمال بالای ورشکستگی	۰/۰۵۵
۲	اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی	۰/۰۵۲
۳	حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی عملیات	۰/۰۴۹
۴	حداقل دو سال متوالی زیان خالص	۰/۰۴۸
۵	نرخ بازده حقوق صاحبان سرمایه	۰/۰۴۶

اولویت	عامل	ضریب اهمیت
۶	رشد بالاتر / رشد فروش	۰/۰۴۶
۷	نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۰۴۴
۸	درصد خرید از اشخاص وابسته	۰/۰۳۸
۹	دستکاری سود	۰/۰۳۷
۱۰	درصد فروش‌های خارجی (فروش‌های صادراتی)	۰/۰۳۴
۱۱	شرکت خانوادگی	۰/۰۳۳
۱۲	درصد فروش به اشخاص وابسته	۰/۰۳۲
۱۳	تعداد معاملات با اشخاص وابسته	۰/۰۳۱
۱۴	نسبت سرمایه‌گذاری بلندمدت در سهام	۰/۰۳۱
۱۵	اعلامیه‌ی کنترل داخلی درباره‌ی نواقص با اهمیت	۰/۰۳۱
۱۶	درصد مالکیت سهام‌داران نهادی	۰/۰۳۱
۱۷	نسبت سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت در سهام	۰/۰۳۰
۱۸	تغییرات متوالی در سهام هیئت مدیره	۰/۰۲۹
۱۹	تغییرات در مدیر عامل	۰/۰۲۹
۲۰	استقلال اعضای هیئت مدیره	۰/۰۲۸
۲۱	درصد مالکیت سهام‌داران عمده (بالای ۵ درصد)	۰/۰۲۸
۲۲	حسابرسی توسط سازمان حسابرسی	۰/۰۲۷
۲۳	عمر شرکت	۰/۰۲۶
۲۴	تغییرات در اعضای هیئت مدیره	۰/۰۲۶
۲۵	درصد مالکیت مدیریتی	۰/۰۲۵
۲۶	تغییرات حسابرس مستقل	۰/۰۲۲
۲۷	شاخص ریسک اعتباری شرکت	۰/۰۱۹
۲۸	جریان نقد آزاد	۰/۰۱۹
۲۹	نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام (اهرم مالی)	۰/۰۱۸
۳۰	خطای پیش‌بینی سود	۰/۰۱۶
۳۱	تجدید آرائه‌ی صورت‌های مالی در گذشته	۰/۰۱۱
۳۲	غیرمؤظف بودن رئیس هیئت مدیره	۰/۰۱۰

۱۰- مقایسه‌ی یازده عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد فشار)

در جدول زیر عوامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی برای بعد فشار اولویت‌بندی و ضریب اهمیت هر عامل نیز نشان داده شده است:

در جدول (۳) مهم‌ترین عوامل در بخش «فشار» با فاصله‌ی قابل توجه نسبت به سایر عوامل، به ترتیب شامل «احتمال

بالای ورشکستگی»، «اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی»، «حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی عملیات»، «حداقل دو سال متوالی زیان خالص»، «نرخ بازده حقوق صاحبان سهام»، «رشد بالاتر / رشد فروش»، «نرخ بازده دارایی‌ها» بوده‌اند. نرخ ناسازگاری در این بخش ۰/۰۱ محاسبه شده است.

جدول (۳): یازده عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد فشار)

اولویت	عامل	ضریب اهمیت	ضریب (نرمال شده)
۱	احتمال بالای ورشکستگی	۰/۱۳۳	1
۲	اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی	۰/۱۲۷	۰/۹۵
۳	حداقل دو سال متوالی جریان‌های نقد منفی عملیات	۰/۱۲۸	۰/۹۰

اولویت	عامل	ضریب اهمیت	ضریب (نرمال شده)
۴	حداقل دو سال متوالی زیان خالص	۰/۱۱۵	۰/۸۶
۵	نرخ بازده حقوق صاحبان سرمایه	۰/۱۱۲	۰/۸۴
۶	رشد بالاتر / رشد فروش	۰/۱۱۱	۰/۸۳
۷	نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۱۰۸	۰/۸۱
۸	جریان نقد آزاد	۰/۰۴۶	۰/۳۴
۹	شاخص ریسک اعتباری شرکت	۰/۰۴۶	۰/۳۴
۱۰	نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام (اهرم مالی)	۰/۰۴۵	۰/۳۳
۱۱	خطای پیش‌بینی سود	۰/۰۳۸	۰/۲۸

هستند. اما با این حال چهار عاملی که در این جدول بیشترین ضرایب، را از آن خود کرده‌اند به ترتیب عبارت‌اند از: «درصد خرید از اشخاص وابسته»، «درصد فروش‌های خارجی»، «شرکت خانوادگی» و «درصد فروش به اشخاص وابسته». سایر عوامل نیز هر یک با ضریب ارائه شده در جدول در رتبه‌های بعد از نظر تأثیرگذاری قرار گرفته‌اند. همچنین لازم به ذکر است که نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۱ حاصل شده است.

۱۱- مقایسه‌ی پانزده عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد فرصت)
در جدول زیر عوامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی برای بعد فرصت اولویت‌بندی و ضریب اهمیت هر عامل نیز نشان داده شده است.
آنچه از نتایج حاصل برداشت می‌شود آن است که ضرایب اهمیت حاصل در بعد فرصت تا حد زیادی به یکدیگر نزدیک

جدول (۴): پانزده عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد فرصت)

رتبه	عامل	ضریب اهمیت	ضریب (نرمال شده)
۱	درصد خرید از اشخاص وابسته	۰/۰۸۴	۱
۲	درصد فروش‌های خارجی (صادراتی)	۰/۰۷۴	۰/۸۸
۳	شرکت خانوادگی	۰/۰۷۳	۰/۸۶
۴	درصد فروش به اشخاص وابسته	۰/۰۷۱	۰/۸۴
۵	نسبت سرمایه‌گذاری بلندمدت در سهام	۰/۰۶۹	۰/۸۲
۶	درصد مالکیت نهادی	۰/۰۶۹	۰/۸۲
۷	اعلامیه‌ی کنترل داخلی درباره‌ی نواقص با اهمیت	۰/۰۶۸	۰/۸۰
۸	تعداد معاملات با اشخاص وابسته	۰/۰۶۷	۰/۸۰
۹	نسبت سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت در سهام	۰/۰۶۷	۰/۷۹
۱۰	تغییر متوالی در سهام هیئت مدیره	۰/۰۶۵	۰/۷۷
۱۱	استقلال اعضای هیئت مدیره	۰/۰۶۴	۰/۷۴
۱۲	درصد مالکیت سهام‌داران عمده (بالای ۵ درصد)	۰/۰۶۱	۰/۷۲
۱۳	حسابرسی توسط سازمان حسابرسی	۰/۰۵۹	۰/۶۹
۱۴	عمر شرکت	۰/۰۵۷	۰/۶۷
۱۵	درصد مالکیت مدیریتی	۰/۰۵۵	۰/۶۶

از میان شش مورد بررسی شده در بعد نگرش ضریب اهمیت حاصل برای موارد «دستکاری سود»، «تغییرات در مدیر عامل»، «تغییرات در اعضای هیئت مدیره»، «تغییرات حسابرسی مستقل» نسبت به دیگر موارد این بعد دارای

۱۲. مقایسه‌ی شش عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد نگرش)
در جدول زیر عوامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی برای بعد نگرش اولویت‌بندی و ضریب اهمیت هر عامل نیز نشان داده شده است.

ارجحیت می‌باشند. همچنین در ارتباط با این بعد نیز نرخ ناسازگاری برابر ۰/۰۲ حاصل شده است.

جدول (۵): شش عامل مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی (بعد نگرش)

رتبه	عامل	ضریب اهمیت	ضریب (نرمال شده)
۱	دستکاری سود	۰/۲۷۵	۱
۲	تغییرات در مدیر عامل	۰/۲۱۶	۰/۷۸
۳	تغییرات در اعضای هیئت مدیره	۰/۱۹۷	۰/۷۱
۴	تغییرات حسابرس مستقل	۰/۱۶۲	۰/۵۸
۵	تجدید ارائه‌های صورت‌های مالی	۰/۰۷۹	۰/۲۸
۶	غیرموظف بودن رئیس هیئت مدیره	۰/۰۷۱	۰/۲۶

انجام کار حسابرسی می‌تواند حساب‌رسان را در معرض پیامدهای حقوقی و قانونی نامساعدی قرار دهد. همچنین این عمل باعث کاهش سودمندی حسابرسی خواهد شد.

در این مطالعه از تکنیک AHP برای مرتب کردن عوامل تقلب و پس از آن رتبه‌بندی اهمیت عوامل تقلب استفاده شد. همان‌طور که در جدول (۱) ملاحظه شد، «احتمال بالای ورشکستگی» به عنوان مهم‌ترین عامل در کشف تقلب شناسایی شد. پس از این عامل به ترتیب عوامل «اظهارنظر در رابطه با تداوم فعالیت اساسی»، «حداقل دو سال متوالی جریان نقد منفی ناشی از عملیات»، «حداقل دو سال متوالی زیان خالص» تأثیرگذار بوده‌اند. سایر عوامل نیز در جایگاه‌های بعد قرار گرفته‌اند. بر این اساس، این نتایج با نتایج پژوهش لین و همکاران (۲۰۱۵) متفاوت است. طبق پژوهش لین و همکاران، عملکرد ضعیف (نرخ بازده دارایی‌ها) و نیاز به تأمین مالی خارجی (نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها) دارای اولویت‌های اول و دوم بوده‌اند. مدل پیش‌بینی نشان می‌دهد که سه بعد مثلث تقلب نقش مهمی را در کشف تقلب ایفا می‌کنند. نتیجه‌ی AHP نشان می‌دهد که تنها زیرمعیارهای بعد فشار پنج گروه اولویت اول را تشکیل می‌دهند.

با توجه به اهمیت موضوع و یافته‌های حاصل از پژوهش که به آن‌ها اشاره شد، پیشنهاد می‌گردد که حساب‌رسان و استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی باید توجه بیشتری به بعد فشار داشته باشند، به ویژه هنگامی که شرکت با احتمال ورشکستگی مواجه و در رابطه با تداوم فعالیت خود مشکل جدی داشته است. به عبارت دیگر، شرکت در طی دو سال قبل دارای عملکرد ضعیف (جریان نقد منفی ناشی از عملیات و زیان خالص) باشد. لذا در صورت وجود احتمال ورشکستگی و عملکرد ضعیف، عوامل فشار به‌عنوان محرک‌های ارتکاب تقلب در جهت شکل‌گیری عوامل مثلث تقلب عمل خواهد کرد و موجب قوی‌تر شدن احتمال ارتکاب آن می‌شوند. بنابراین،

۱۳. مقایسه‌ی ابعاد فشار، فرصت و نگرش

در جدول زیر ابعاد مؤثر در کشف تقلب در صورت‌های مالی در قالب مثلث تقلب اولویت‌بندی و ضریب اهمیت هر عامل نیز نشان داده شده است:

پس از بررسی ابعاد مربوط به عوامل مؤثر در کشف تقلب صورت‌های مالی، با تفاوت قابل توجه ضریب اثر بعد «فشار» بیش از سایر ابعاد بوده است. در رتبه‌های بعد به ترتیب ابعاد «فرصت» و «نگرش» قرار گرفته‌اند.

جدول (۶): مقایسه‌ی ابعاد فشار، فرصت و نگرش

رتبه	عامل	ضریب اهمیت	ضریب (نرمال شده)
۱	فشار	۰/۴۲۳	۱
۲	فرصت	۰/۲۹۴	۰/۷۱
۳	نگرش	۰/۱۹۷	۰/۶۹

۱۴- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با ظهور فزاینده‌ی شرکت‌های متقلب، کشف تقلب صورت‌های مالی توسط حساب‌رسان از اهمیت خاصی برخوردار است و بخش عمده‌ای از انتظارات جامعه از حرفه‌ی حسابرسی می‌باشد. بنابراین، بهبود مستمر و توسعه‌ی نظارت بر بازارهای مالی و سیستم‌های مراقبتی با قدرت تحلیلی بالا جهت تضمین و دستیابی به بازار کارآمد و اثربخش، برای جلوگیری از تقلب به‌عنوان یک عمل عمده‌ی ضروری است. امروزه افراد متعددی از اطلاعات صورت‌های مالی جهت تصمیم‌گیری استفاده می‌نمایند. لذا اعتماد به این صورت‌ها حائز اهمیت فراوانی است. بنابراین، حساب‌رسان باید بتوانند به بهترین شکل ممکن، تقلب را مورد ارزیابی و شناسایی قرار دهند. در غیر این صورت، زیان سرمایه‌گذاری افزایش یافته و ممکن است علیه حساب‌رسان اقدامی دعوی شود. ناکامی در کشف گزارشگری متقلبان در

بهادار تهران. دهمین همایش ملی حسابداری ایران. ۳ و ۴ خردادماه ۱۳۹۱، صص ۳۸-۲۱.

* خواجهی، شکرالله و ابراهیمی، مهرداد (۱۳۹۷). بررسی تأثیر ساز و کارهای حاکمیت شرکتی در تقلب در صورت-های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مدیریت دارایی و تأمین مالی، سال ششم، شماره‌ی دوم، شماره‌ی پیاپی (۲۱)، صص ۸۴-۷۱.

* زارع بهنمیری، محمدجواد و ملکیان کله‌بستی، اسفندیار (۱۳۹۴). پیش‌بینی تقلب در صورت‌های مالی با استفاده از نسبت‌های مالی (مطالعه‌ی موردی: شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران). نشریه‌ی چشم‌انداز مدیریت مالی، شماره‌ی ۱۲، زمستان ۱۳۹۴، صص ۸۰-۶۵.

* سجادی، سیدحسین و کاظمی، توحید (۱۳۹۵). الگوی جامع گزارشگری مالی متقلبان در ایران به روش نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان. نشریه‌ی پژوهش‌های تجربی و حسابداری، سال ششم، شماره‌ی ۲۱، پاییز ۱۳۹۵، صص ۲۰۴-۱۸۵.

* صفراوه، محمدحسین (۱۳۸۹). توانایی نسبت‌های مالی در کشف تقلب در گزارشگری مالی: تحلیل لاجیت. مجله‌ی دانش حسابداری، سال اول، شماره‌ی ۱، تابستان ۱۳۸۹، صص ۱۶۳-۱۳۷.

* کمیته‌ی تدوین استانداردهای حسابرسی (۱۳۸۳). استانداردهای حسابرسی، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۴، سازمان حسابرسی.

* فرقاندوست حقیقی، کامبیز؛ هاشمی، سیدعباس و فروغی-دهکردی، امین (۱۳۹۳). مطالعه‌ی رابطه‌ی مدیریت سود و امکان تقلب در صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. دانش حسابرسی، سال چهاردهم، شماره‌ی ۵۶، پاییز ۱۳۹۳، صص ۶۸-۴۷.

* مرادی، جواد؛ رستمی، راحله و زارع، رضا (۱۳۹۳). شناسایی عوامل خطر مؤثر بر احتمال وقوع تقلب در گزارشگری مالی از دید حسابرسان و بررسی تأثیر آن‌ها بر عملکرد مالی شرکت. مجله‌ی پیشرفت‌های حسابداری دانشگاه شیراز، دوره‌ی ششم، شماره‌ی اول، بهار و تابستان ۱۳۹۳، پاییز ۶۶/۳، صص ۱۷۳-۱۴۱.

* مهرآذین، علیرضا؛ قبدیان، بشیر؛ فروتن، امید و تقی‌پور، محمد (۱۳۹۲). مالکیت خانوادگی، غیرخانوادگی شرکت‌ها و مدیریت سود. نشریه‌ی دانش حسابرسی، دوره‌ی ۱۳، شماره‌ی ۵۲.

پیشنهاد می‌شود حسابرسان در زمان برخورد با چنین عواملی، هنگامی که به احتمال ورشکستگی در شرکت مورد بررسی آگاهی دارند، روش‌ها و آزمون‌های خود را با توجه به افزایش احتمال ارتکاب تقلب مدیریت در گزارشگری مالی، برنامه‌ریزی و اجرا کنند. این پژوهش اثربخشی قضاوت در کشف تقلب صورت‌های مالی را مورد بررسی قرار داد و پیامدهای عملی متعددی برای حسابرسان مستقل، حسابرسان داخلی و بازرسان تقلب داشت.

همواره انجام پژوهش‌های علمی با مشکل‌ها و محدودیت‌هایی روبرو است که اجرای پژوهش را به تعویق می‌اندازد. با توجه به این‌که یافته‌های پژوهش می‌تواند نتایج مهمی را به حرفه‌ی حسابرسی عرضه نماید، اما لازم است این نتایج با توجه به محدودیت‌های هم‌چون نارسایی‌های ذاتی مربوط به پژوهش‌های پرسش‌نامه‌ای و نتایج حاصل از پژوهش صرفاً بازتاب نظرها و برداشت‌های حسابرسان شاغل در واحدهای نمونه است، لذا نتایج این پژوهش باید با تکیه بر این محدودیت به جامعه تعمیم داده شود.

فهرست منابع

* ابراهیمی، سیدکاظم؛ بهرامی، نسب‌علی؛ گل‌ارضی، غلامحسین و پیوندی، سعیده (۱۳۹۵). حسابداران جنایی در جستجوی تقلب و پیش‌بینی بازده آتی سهام. نشریه‌ی دانش حسابرسی، سال شانزدهم، شماره‌ی ۶۴، پاییز، صص ۷۹-۶۳.

* اعتمادی، حسین و زلفی، حسن (۱۳۹۲). کاربرد رگرسیون لجستیک در شناسایی گزارشگری مالی متقلبان. فصلنامه-ی دانش حسابرسی، سال سیزدهم، شماره‌ی ۱۳ (پیاپی ۵۱)، تابستان ۱۳۹۲، صص ۱۶۳-۱۴۵.

* باقرپور والاشایی، محمدعلی؛ اعتمادی، حسین و امیدفر، مهدی (۱۳۹۴). تأثیر مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی بر تجدید ارائه‌های حسابداری. فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مطالعات تجربی حسابداری مالی، سال ۱۲، شماره‌ی ۴۶، صص ۷۹ تا ۱۰۲.

* رحیمیان، نظام‌الدین و طباطبائی‌پوده، سیدرضا (۱۳۹۲). استفاده حسابرسان از معیارهای غیرمالی در ارزیابی ریسک تقلب. مجله‌ی حسابرسان، سال پانزدهم، شماره‌ی ۶۷، مهر و آبان ۱۳۹۲، صص ۸۹-۸۲.

* حساس‌یگانه، یحیی؛ معزز، الهه؛ خان‌حسینی، داود و نیکونستی، محمد (۱۳۹۱). بررسی تأثیر حاکمیت شرکتی بر عملکرد مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بازار اوراق

- * Ji, Xu-dong, Lu, Wei & Qu, Wen. (2017). Voluntary Disclosure of Internal Control Weakness and Earnings Quality: Evidence From China. *The International Journal of Accounting* 52 (2017). 1-18.
- * Kirkos, Efstathios, Charalambos, Spathis & Yannis Manolopoulos (2007). Data Mining techniques for the detection of fraudulent financial Statements. *Expert Systems with Applications*, Volume 32, Issue 4, May 2007, P: 995-1003.
- * Kotsiantis, S. Koumanakos, E, Tzelepis, D and Tampakas, V (2006). Forecasting Fraudulent Financial Statements using Data Mining. *Proceeding of world academy of Science, engineering and technology*, volume 12, march 2006, ISSN 1307-6884.
- * Mohd Noor, Nurul Fitri, Zuraidah Mohd Sanusia, Lee Teck Heang Takiah Mohd Iskandar, Yusarina Mat Isa (2015). Fraud Motives and Opportunities Factors on Earnings Manipulations. 7th International conference on financial criminology 2015, 13-14, April 2015, PP: 126-135.
- * P. Ravisankar, V. Ravi, G. Raghava Rao, I. Bose (2011). Detection of financial statement fraud and feature selection using data mining techniques, *Decis. Support Syst.* 50 (2) (2011), pp. 491-500.
- * Vichitsarawong, T & Pornupatham. S. (2015). Do audit opinions reflect earnings persistence? *Managerial Auditing Journal*, Vol. 30 Iss 3 pp. 244-276.
- * Yu-Shun Hung & Yu-Chen Cheng (2018). The impact of information complexity on audit failures from corporate fraud: Individual auditor level analysis. *Asia Management Review* 23 (2018) 72-85.
- * Zager, Lajos, Malis, Sanja Sever and Novaka Ana (2016). The Role and Responsibility of Auditors in Prevention and Detection of Fraudulent Financial Reporting. 3rd global conference on Business, economics, management and tourism, 26-28 November 2015, Rome, Italy
- * مهرانی، ساسان و باقری، بهروز (۱۳۸۸). بررسی جریان‌های نقد آزاد و سهام‌داران نهادی بر مدیریت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. تحقیقات حسابداری، شماره‌ی دوم.
- * نایب‌زاده، شهناز و سالاری‌برقویی، محمد (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین تناسب استراتژی و ساختار سازمانی با عملکرد در شرکت‌های خانوادگی: مطالعه موردی شرکت‌های خانوادگی مستقر در شهرک‌های صنعتی استان یزد. فصلنامه‌ی علمی پژوهشی دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، سال سوم، شماره‌ی دهم، تابستان ۱۳۹۳، صص ۱۲-۱.
- * نیکومرام، هاشم؛ تقوی، مهدی و احمدزاده، حمید (۱۳۹۳). پیامدهای اقتصادی کیفیت اطلاعات حسابداری با تمرکز بر متغیر پایداری سود. فصلنامه‌ی علمی پژوهشی حسابداری مدیریت، سال هفتم، شماره‌ی بیست و یکم، تابستان ۱۳۹۳، صص ۱۶-۱.
- * وکیلی‌فرد، حمیدرضا؛ جبارزاده‌کنگرلوئی، سعید و پوررضا سلطان‌احمدی، اکبر (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های تقلب در صورت‌های مالی. سال بست و چهارم، شماره‌ی ۲۱، شهریورماه ۱۳۸۸، صص ۴۱-۳۶.
- * Berríos, Myrna R. (2013). The relationship between bank credit risk and profitability and liquidity. *The International Journal of Business and Finance Research*, volume 7, number 3, 2013.
- * Catur F. Ukhriyawati1, Tri Ratnawati2 & Slamet Riyadi (2017). The Influence of Asset Structure, Capital Structure, Risk Management and Good Corporate Governance on Financial Performance and Value of The Firm through Earnings and Free Cash Flow As An Intervening Variable in Banking Companies Listed in Indonesia Stock Exchange. *International Journal of Business and Management*; Published by Canadian Center of Science and Education, Vol. 12, No. 8.
- * Chi-Chen Lin a, An-An Chiu b, Shaio Yan Huang c, David C. Yen d (2015). Detecting the financial statement fraud: The analysis of the differences between data mining techniques and experts' judgments. *Knowledge-Based Systems*, 2015 Elsevier B.V. All rights reserved.
- * Dalnial, Hawariah, Amrizah Kamaluddin, Zuraidah Mohd Sanusi, and Khairun Syafiza Khairuddin (2014). Detecting Fraudulent Financial Reporting through Financial Statement Analysis. *Journal of Advanced Management Science* Vol. 2, No. 1, March 2014.
- * Daniel. H. Manurung, Andhika Ligar Hardika (2015). Analysis of factors that influence financial statement fraud in the perspective fraud diamond: Empirical study on banking companies listed on the Indonesia Stock Exchange year 2012 to 2014. *International Conference on Accounting Studies (ICAS)*, 17-20 August 2015, Johor Bahru, Johor, Malaysia.

یادداشت‌ها

¹- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE)

²- Chen Lin, et al

³- Sorkin

⁴- Kotsiantis, et al

⁵- Zager, et al

⁶- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)

⁷- Ravisankar, et al

⁸- Fraud triangle theory

⁹- Cressey

¹⁰- Analytic Hierarchy Process (AHP)

¹¹- Apostolou and Hassell

¹²- Mock & Turner

¹³- Salah and Fedhila

¹⁴- Hsieh and Lee

¹⁵- Berríos

¹⁶- Dalnial, et al

¹⁷- Munawir

¹⁸- Brazel, et al

¹⁹- Leon and Mahendra

²⁰- Shun Hung & Chen Cheng

²¹- Hung, et al

- 22- Dye
- 23- Zhao & Chen
- 24- Ji et al
- 25- Vichitsarawong & Pornupatham
- 26- Teoh and Wong
- 27- Palmrose
- 28- Perols & Lougee
- 29- Zhang
- 30- Mara Cameran, et al

۳۱- بر اساس پیشینه‌ی پژوهش و فراوانی متغیرهای مورد بررسی در پژوهش‌های مرتبط با عوامل مؤثر بر کشف تقلب در صورت‌های مالی و بعد از تطبیق این عوامل در بازار سرمایه‌ی ایران (منظور از تطبیق در دسترس بودن این عوامل است)، ۳۲ متغیر در قالب سه دسته عوامل بر اساس پژوهش چین‌لین و همکاران (۲۰۱۵) شناسایی شدند.